Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

Department of History, Politics and International Studies Master in History

2021-01

þÿ — À Å Á º ± ³ ¹ ¬ Ä ¿ Å 1 9 1 7 Ã Ä · ½ þÿ ˜ µ Ã Ã ± » ¿ ½ ¯ º · º ± ¹ · ± À ¿ Ä Í À É Ã · þÿ Ã Ä ¿ ½ µ » » · ½ ¹ º Ì Ä Í À ¿

þÿ “ Á ± ¼ ¼ ± Ä ¹ º ¿ Í ´ · Â , œ ¬ Á ¹ ¿ Â

þÿ Á Ì ³ Á ± ¼ ¼ ± ™ Ã Ä ¿ Á ¯ ± Â , £ Ç ¿ » ® • À ¹ Ã Ä · ¼ Î ½ ¥ ³ µ ¯ ± Â , ± ½ µ À ¹ Ã Ä ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ »

http://hdl.handle.net/11728/12038

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Η ΠΥΡΚΑΓΙΑ ΤΟΥ 1917 ΣΤΗΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΤΗΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΤΥΠΟ

Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις - Πάφου

ΜΑΡΙΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΥΔΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2021

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή……3

Περίληψη……4

1.Το ξέσπασμα της πυρκαγιάς και τα γεγονότα που ακολούθησαν

Α) Η κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη πριν την πυρκαγιά……5

Β) Το ξέσπασμα της πυρκαγιάς……7

Γ) Τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν μετά το ξέσπασμα της πυρκαγιάς……...9

2. Οι επιπτώσεις και τα επακόλουθα της πυρκαγιάς στην Θεσσαλονίκη

Α) Σχετικά με την κοινωνική δομή της πόλης……..12

Β) Σχετικά με τις κτιριακές εγκαταστάσεις της πόλης……16

3. Η αποτύπωση της πυρκαγιάς στον τύπο της εποχής……..21

Α) Οι συνέπειες της πυρκαγιάς στον τύπο……23

Β) Πως αντιμετώπισε ο ελληνικός τύπος της εποχής το ζήτημα της πυρκαγιάς

- Εφημερίδες Θεσσαλονίκης……25
- Εφημερίδες Αθηνών……...29
- Εφημερίδες άλλων πόλεων……36

4. Η «επόμενη μέρα» της Θεσσαλονίκης

Α) Τα σχέδια για την ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης……..38

Β) Μετά την πυρκαγιά του 1917……...42

Επίλογος……46

Βιβλιογραφική επισκόπηση……...48

Εισαγωγή

Είναι αλήθεια πως η Θεσσαλονίκη διαδραμάτιζε ανέκαθεν έναν ιδιαιτέρως σημαντικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου. Από τα βυζαντινά ακόμη χρόνια, ύστερα την περίοδο της κατοχής της από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και μετέπειτα την απελευθέρωσή της και την ένταξή της στο νεοελληνικό κράτος, η Θεσσαλονίκη υπήρξε μια πόλη εξέχουσας σημασίας για γεωγραφικούς και στρατηγικούς λόγους. Σίγουρα αυτό έγινε εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης πάνω στον χάρτη. Όντας σχετικά κοντά στην Κωνσταντινούπολη, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ζωή της Βυζαντινής αλλά κι ύστερα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Κατά την διάρκεια των πρώτων ετών που ακολούθησαν την απελευθέρωσή της από τους Έλληνες, η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε σημείο στρατηγικής σημασίας για τις δυνάμεις της Αντάντ (Βρετανία και Γαλλία κυρίως), οι οποίες την χρησιμοποίησαν κατά την διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ως «βάση» για τις πολεμικές τους επιχειρήσεις. Μετά την λήξη του Πολέμου, η Θεσσαλονίκη αποτέλεσε εκ νέου σημείο αναφοράς χάρη στο λιμάνι της, το οποίο ήταν κάτι σαν σταυροδρόμι ανάμεσα σε Δύση κι Ανατολή. Ε, κατά τα πρώτα χρόνια μετά την κατάρρευση του Μικρασιατικού μετώπου και την ήττα της Ελλάδας στον πόλεμο με την Τουρκία το 1922, η Θεσσαλονίκη κατέστη ο νέος τόπος διαμονής για έναν πολύ μεγάλο αριθμό των προσφύγων της Μικράς Ασίας, κάτι που βεβαίως έγινε και λίγα χρόνια νωρίτερα με τους Πόντιους πρόσφυγες που κατέφθασαν σε αυτήν.

Στην παρούσα διπλωματική διατριβή θα επικεντρωθούμε σε ένα συγκεκριμένο γεγονός, η σημασία του οποίου υπήρξε κρισιμότατη μιας κι άλλαξε την σύγχρονη ιστορία της πόλης. Αναφερόμαστε βεβαίως στην πυρκαγιά που ξέσπασε στην Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1917 η οποία κατέστρεψε ένα πολύ μεγάλο μέρος του τότε υφιστάμενου κέντρου της πόλης. Η πυρκαγιά αυτή δεν μετάβαλε μόνο την πολεοδομική διαμόρφωση της Θεσσαλονίκης αλλά και την πληθυσμιακή κατανομή των ανθρώπων οι οποίοι κατοικούσαν ως επί το πλείστον στο κέντρο της. Το παλαιό κέντρο της Θεσσαλονίκης έτσι όπως το γνώριζαν οι κάτοικοί της ήταν πλέον στάχτη και παρελθόν. Ένας πολύ μεγάλος αριθμός ανθρώπων έχασε τις περιουσίες του κι αναγκάστηκε να ξεσπιτωθεί, ενώ βεβαίως πρέπει να αναφέρουμε ότι επλήγησαν και πάρα πολλές επιχειρήσεις.

Προτού προχωρήσουμε, είναι σημαντικό να τονίσουμε πως όλες οι ημερομηνίες που πρόκειται να χρησιμοποιήσουμε στην συνέχεια της μελέτης μας βασίζονται στο παλαιό ημερολόγιο που ήταν σε ισχύ κατά την διάρκεια του έτους 1917. Στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας διατριβής το ενδιαφέρον μας θα επικεντρωθεί στην ανάλυση και την καταγραφή των όσων δημοσίευσαν οι ελληνικές εφημερίδες της τότε εποχής σχετικά με την πυρκαγιά του 1917 στην Θεσσαλονίκη. Από την στιγμή λοιπόν που μιλάμε για εφημερίδες του 1917, είναι δεδομένο πως οι ημερομηνίες αυτές που αναγράφονται στο εκάστοτε φύλλο θα είναι γραμμένες σύμφωνα με το παλαιό ημερολόγιο. Επομένως, θα ακολουθήσουμε κι εμείς το συγκεκριμένο ημερολόγιο προκειμένου να μην δημιουργηθεί κάποιου είδους μπέρδεμα ως προς τις ημερομηνίες.

Περίληψη

Βασικός σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετήσουμε όλο το φάσμα γύρω από αυτό το δραματικό γεγονός. Με πιο απλά λόγια, οι στόχοι μας εδώ είναι οι εξής: Πρώτα από όλα να μελετήσουμε εν συντομία ποια ήταν η κατάσταση στην Θεσσαλονίκη πριν την καταστροφική πυρκαγιά, κατόπιν το πως ξεκίνησε να καίει η φωτιά και πως εξελίχθηκε η πορεία της, εν συνεχεία τι επιπτώσεις κι επακόλουθα είχε στην πόλη η πυρκαγιά τόσο ως προς τις κτιριακές εγκαταστάσεις όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, ύστερα το πως αποτυπώθηκε αυτό το ιστορικής σημασίας γεγονός στον ελληνικό τύπο της εποχής και τέλος ποια ήταν η "επόμενη μέρα" της πόλης, δηλαδή το πως σχεδιάστηκε από την αρχή το κέντρο της Θεσσαλονίκης το οποίο μας είναι γνωστό μέχρι και τις μέρες μας και τι μεταβολές υπήρξαν.

Επίσης, για την συγκεκριμένη διπλωματική διατριβή χρησιμοποιήθηκε ένας μεγάλος αριθμός από επιστημονικά συγγράμματα τα οποία αντλήθηκαν μέσω των βιβλιοθηκών (κυρίως της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων), άρθρα σε διαδικτυακή μορφή πάντοτε γραμμένα από διακεκριμένους επιστήμονες - γνώστες του αντικειμένου που μελετάμε, πρωτοσέλιδα και γενικότερα σελίδες του τύπου της εποχής (εφημερίδες από την Θεσσαλονίκη, την Αθήνα κι άλλες πόλεις) τα οποία κατόρθωσα να αντλήσω μέσω της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης της Βουλής των Ελλήνων και μέσω της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, ενώ χρησιμοποιήθηκαν και φωτογραφίες της εποχής. Επειδή μιλάμε για ένα γεγονός που διαδραματίστηκε 103 χρόνια πριν είναι απολύτως λογικό ότι είναι σχεδόν αδύνατο να βρεθούν άνθρωποι εν ζωή να καταθέσουν κάποια προσωπική τους εμπειρία από το θλιβερό γεγονός.

Κλείνοντας, θα ήθελα να τονίσω και τις δυσκολίες που μου παρουσιάστηκαν εξαιτίας της δύσκολης κατάστασης που ζούμε τους τελευταίους μήνες με την παρουσία της πανδημίας στην ζωή μας. Η θλιβερή αυτή κατάσταση άλλαξε τον τρόπο συλλογής των πηγών μου, καθώς δεν κατάφερα να επισκεφθώ όπως υπολόγιζα προηγουμένως τα Γενικά Αρχεία του Κράτους στην Θεσσαλονίκη, το Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της ΕΣΗΕΜ-Θ καθώς και το κέντρο ιστορίας του Δήμου Θεσσαλονίκης.

1.Το ξέσπασμα της πυρκαγιάς και τα γεγονότα που ακολούθησαν

Α) Η κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη πριν την πυρκαγιά

Η πυρκαγιά που ξέσπασε[1] στην Θεσσαλονίκη στις 5 Αυγούστου 1917 (σύμφωνα με το παλαιό - Ιουλιανό ημερολόγιο[2] το οποίο θα χρησιμοποιήσουμε όπως αναφέραμε και στην εισαγωγή) υπήρξε ένα από τα δραματικότερα γεγονότα στην σύγχρονη ιστορία της πόλης. Η εικόνα και γενικότερα η δομή της πόλης άλλαξε άρδην καθώς κάηκε ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της. Στο παρόν υποκεφάλαιο το ενδιαφέρον μας στρέφεται στην κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη προτού ξεσπάσει η καταστροφική αυτή πυρκαγιά. Ο λόγος για τον οποίο προβαίνουμε στην καταγραφή της προϋπάρχουσας κατάστασης είναι για να έχουμε μια πλήρη εικόνα του τι επικρατούσε στην πόλη καθώς και για να μπορούμε παρακάτω να επεξηγήσουμε γεγονότα και καταστάσεις που επακολούθησαν.

Σε χρονικό επίπεδο βρισκόμαστε εν μέσω των θλιβερών γεγονότων του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ο οποίος ξεκίνησε[3] το καλοκαίρι του 1914 κι έληξε[4] τον Νοέμβριο του 1918. Η κατάσταση ήταν ήδη τεταμένη κι η Θεσσαλονίκη άθελά της αποτελούσε ήδη μέρος του πολέμου επειδή είχαν ήδη καταφθάσει[5] μέχρι τους πρώτους μήνες του 1916 στο λιμάνι της τα στρατεύματα των Συμμάχων (αναφερόμαστε στους Γάλλους και τους Βρετανούς). Η αλήθεια είναι πως ο αριθμός των στρατευμένων υπήρξε ιδιαιτέρως μεγάλος (ο Απόστολος Παπαγιαννόπουλος κάνει λόγο μέχρι και για *«300.000 στρατιώτες των Συμμάχων»*), γεγονός που βοήθησε την πόλη κυρίως σε οικονομικό επίπεδο. Οι μόνιμοι κάτοικοι εκμεταλλεύτηκαν την περίσταση και κέρδισαν αρκετά λεφτά χάρη στην (πανάκριβη πλέον) ενοικίαση κατοικιών, στην ψυχαγωγία των στρατιωτών καθώς και στις βελτιωτικές εργασίες που έπραξαν οι Σύμμαχοι για την προστασία της πόλης εν καιρώ πολέμου.

Η Θεσσαλονίκη λοιπόν γνωρίζει μια άνευ προηγουμένου οικονομική άνθιση χάρη στην άφιξη τόσων πολλών στρατιωτών εκ μέρους των συμμαχικών δυνάμεων. Η άνθισή της όμως δεν σταματάει μόνο στον οικονομικό τομέα αλλά αντιθέτως επεκτείνεται και στον πολιτικό ή καλύτερα διοικητικό. Στην μεγαλύτερη πόλη της Μακεδονίας συγκροτείται[6] στις 30 Αυγούστου του 1916 (σύμφωνα με το νέο ημερολόγιο) το περιβόητο «κίνημα της Εθνικής Άμυνας», το οποίο το επόμενο χρονικό διάστημα θα έχει ως ηγέτη του τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Παράλληλα,

---

[1] Χαράλαμπος Παπαστάθης, *Ένα υπόμνημα για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 143

[2] Σαρρής, Γ., *Οι 13 μέρες του ημερολογίου που εξαφανίστηκαν με βασιλικό διάταγμα από την Ελλάδα,* στο: https://www.ethnos.gr/istoria/all-about-history/86013_oi-13-meres-toy-imerologioy-poy-exafanistikan-me-basiliko-diatagma, (δημοσιεύτηκε στις 1/2/2020)

[3] Ζαχαρίας Τσιρπανλής, *Η Ευρώπη και ο κόσμος 1814-1914*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 397
[4] James Joll, *Η Ευρώπη 1870-1970*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 326-327
[5] Απόστολος Παπαγιαννόπουλος, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 216

[6] Απόστολος Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Θεσσαλονίκης 316 π.Χ. - 1983*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 384

το κίνημα αυτό θα συγκροτήσει δικό του στράτευμα και θα συμμετάσχει εν τέλει στον πόλεμο στο πλευρό των Γάλλων και των Βρετανών συμμάχων του.

Η κατάσταση λοιπόν στην Θεσσαλονίκη μέχρι και τον Αύγουστο του 1917 ήταν αρκετά παράξενη, λαμβάνοντας πάντοτε υπόψιν όλα όσα προαναφέραμε ότι είχαν συμβεί. Η πυρκαγιά του 1917 υπήρξε ένα δραματικό γεγονός για την πόλη, το οποίο όμως εν τέλει την μεταμόρφωσε σε μια διαφορετική πόλη, τόσο σε κοινωνικό όσο και πολεοδομικό επίπεδο.

Β) Το ξέσπασμα της πυρκαγιάς

Σύμφωνα με τα όσα διαβάζουμε στο βιβλίο[7] του Κώστα Τομανά με τίτλο *«Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1875 μέχρι 1920»* η φωτιά ξεκίνησε από μια κατοικία επί της οδού Ολυμπιάδος (κοντά στην σημερινή περιοχή της Άνω Πόλης δηλαδή). Ο Τομανάς συνεχίζει την αφήγησή του και τονίζει πως οι δυνάμεις των Βρετανών και των Γάλλων δεν έδωσαν στην αρχή ιδιαίτερη σημασία στο όλο ζήτημα, καθώς ήταν συνηθισμένοι ανά τακτά χρονικά διαστήματα να λαμβάνουν πληροφορίες για διάφορες πυρκαγιές που ξεσπούσαν εντός της πόλης. Από την στιγμή όμως που ο άνεμος έπνεε με ακόμα μεγαλύτερη ένταση και διεύρυνε την φωτιά προς το κέντρο και προς την ανατολική πλευρά της πόλης, οι Συμμαχικές δυνάμεις κινητοποιήθηκαν και πολύ γρήγορα ανέλαβαν δράση για να σβήσει η πυρκαγιά. Ένα μέρος των σχεδίων που καταστρώσανε με σκοπό την όσο το δυνατόν πιο άμεση κατάσβεση της φωτιάς ήταν η κατάρριψη ορισμένων οικοδομημάτων.

Στο ίδιο μήκος κύματος είναι όλα όσα διαβάζουμε[8] στο βιβλίο του Γεώργιου Βαφόπουλου με τίτλο *«Σελίδες Αυτοβιογραφίας»*. Ο Βαφόπουλος υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας των θλιβερών γεγονότων καθώς όπως μας πληροφορεί ο πατέρας του διατηρούσε ένα κατάστημα επί της οδού Εγνατίας, το οποίο και παραδόθηκε εν τέλει στις φλόγες ύστερα από την επέκταση (λόγω του ισχυρού αέρα) της πυρκαγιάς. Ο ίδιος μας δίνει σημαντικότατες πληροφορίες για την κατάσταση που επικρατούσε εκείνες τις δραματικές πρώτες ώρες κατά τις οποίες έκαιγε η φωτιά. Παραδείγματος χάριν, μας ενημερώνει για τα συναισθήματα τρόμου και πολύ έντονου άγχους τα οποία είχαν κυριεύσει όπως ήταν λογικό τους καταστηματάρχες (της περιοχής πλησίον του καταστήματός του πατέρα του) καθώς και τους υπόλοιπους ανθρώπους τους οποίους έβλεπε στους δρόμους της πόλης να προσπαθούνε να σώσουν ότι ήταν δυνατόν να σωθεί από τις περιουσίες τους και τα υπάρχοντά τους.

Επίσης, διαβάζοντας το βιβλίο του Βαφόπουλου έχουμε την δυνατότητα να λάβουμε γνώση και για το πως λειτούργησε ο διοικητικός μηχανισμός της πόλης. Για την τοπική ηγεσία μας αναφέρει πως δεν υπήρξε καμία ενιαία στρατηγική με σκοπό την αντιμετώπιση της πυρκαγιάς, ενώ για τις δυνάμεις των Βρετανών και των Γάλλων μας τονίζει πως άργησαν πολύ να δραστηριοποιηθούν καθώς στην αρχή είχαν δει το όλο ζήτημα χωρίς καθόλου σοβαρότητα. Αυτό συνέβη μόνο όταν αντιλήφθηκαν πως υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να καούν οι αποθηκευτικοί χώροι τους οποίους χρησιμοποιούσαν για την φύλαξη στρατιωτικού υλικού.

---

[7] Κώστας Τομανάς, *Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1875-1920*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 228

[8] Γεώργιος Βαφόπουλος, *Σελίδες Αυτοβιογραφίας*, τόμος Α΄ (Το Πάθος), Αθήνα 1970, σ. 132-133

Ταυτόχρονα, έχουμε την δυνατότητα να αντλήσουμε λεπτομέρειες για την θλιβερή ημέρα που ξέσπασε η πυρκαγιά από πολλά ακόμα συγγράμματα, όπως για παράδειγμα[9] από το βιβλίο *«The great fire of Thessaloniki (1917)»* των Χαράλαμπου Παπαστάθη κι Ευάγγελου Χεκίμογλου. Μέσω του συγκεκριμένου συγγράμματος πληροφορούμαστε λεπτομερώς πως η πυρκαγιά ξεκίνησε από μια κατοικία επί της οδού Ολυμπιάδος στην Άνω Πόλη, όταν μία νοικοκυρά μαγείρευε στην κουζίνα της κι η φωτιά που χρησιμοποιούσε για να προετοιμάσει το γεύμα της επεκτάθηκε κατά λάθος στους υπόλοιπους χώρους του σπιτιού της και κατόπιν πολύ γρήγορα και στα γειτονικά σπίτια. Βεβαίως, οι δύο συγγραφείς τονίζουν κι αυτοί με την σειρά τους πως ο κατεξοχήν λόγος που διευρύνθηκε τόσο γρήγορα η πυρκαγιά ήταν ο δυνατός άνεμος που έπνεε στην πόλη της Θεσσαλονίκης.

Παράλληλα, οι ίδιοι αναφέρουν πως οι άλλοι βασικοί λόγοι της επέκτασης της φωτιάς ήταν τόσο το γεγονός ότι τα σπίτια είχαν σχετικά μικρές αποστάσεις μεταξύ τους (δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο πυκνοκατοικημένες γειτονιές) όσο κι ότι το κύριο υλικό από το οποίο ήταν αρκετά από αυτά τα σπίτια κατασκευασμένα ήταν το ξύλο, κάτι που έδωσε όπως ήταν λογικό ακόμα πιο αρνητική τροπή στο όλο γεγονός. Τέλος, μεγάλη ευθύνη για την εξέλιξη της φωτιάς καταλογίζουν και στο αντιπυρικό σύστημα της πόλης το οποίο δεν ήταν αντάξιο των απαιτήσεων καθώς δεν ήταν καθόλου εκσυγχρονισμένο.

Ένα πρώτο συμπέρασμα το οποίο μπορούμε να βγάλουμε είναι πως η φωτιά ξέσπασε από μια άτυχη στιγμή απροσεξίας κι επεκτάθηκε με ταχύτατους ρυθμούς εξαιτίας της (ας μου επιτραπεί η έκφραση) απαρχαιωμένης δομής που είχε τότε η πόλη, σε συνδυασμό πάντα με τα καιρικά φαινόμενα (έντονος άνεμος) τα οποία δυστυχώς δυσχέραναν την όλη κατάσταση. Φυσικά, ήταν απολύτως λογικό ότι ένα τέτοιο γεγονός θα επέφερε καταστάσεις φόβου και πανικού στους πολίτες, κάτι το οποίο εντούτοις πραγματοποιήθηκε.

---

[9] Charalambos Papastathis & Evanghelos Hekimoglou, *The Great fire of Thessaloniki (1917)*, Thessaloniki 2010, σ. 12,
ανακτήθηκε από file:///C:/Users/sirgr/Downloads/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917%20(1).pdf

Γ) Τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν μετά το ξέσπασμα της πυρκαγιάς

Η πυρκαγιά του 1917 κατέστρεψε[10] σχεδόν 1.200.000 τετραγωνικά μέτρα του παλαιού κέντρου της Θεσσαλονίκης. Από μόνο του αυτό το νούμερο αρκεί για να αντιληφθούμε το πόσο μεγάλο ήταν το μέγεθος της καταστροφής, πολλώ δε μάλλον από την στιγμή που όλη αυτή η έκταση ήταν κατοικημένη περιοχή. Είμαστε υποχρεωμένοι να τονίσουμε όμως και πάλι ότι η κρατική ολιγωρία σε συνδυασμό με την αδιαφορία που επέδειξαν οι γαλλικές κι οι βρετανικές δυνάμεις οδήγησαν τους τελευταίους στην λήψη ενός ακραίου μέτρου με στόχο το σβήσιμο της φωτιάς. Όπως μας αναφέρει η Ρένα Μόλχο[11] (στο βιβλίο του Γιάννη Μέγα με τίτλο "Ενθύμιον") *«Με τον βομβαρδισμό που επέβαλε ο στρατηγός Sarrail για να πετύχει την κατάσβεση της πυρκαγιάς καταστράφηκαν 4.100 κτίρια, από τα οποία τα μισά και παραπάνω άνηκαν σε Εβραίους που έμειναν άστεγοι».*

Την επόμενη μέρα του σβησίματος της πυρκαγιάς, η πόλη είχε δύο πολύ σημαντικά ζητήματα να αντιμετωπίσει, για τα οποία έπρεπε να δοθεί λύση το συντομότερο δυνατόν: το πρόβλημα των χιλιάδων ανθρώπων που έχασαν τις κατοικίες τους κι έμειναν άστεγοι καθώς βεβαίως και το ζήτημα της ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων κτιρίων. Στο δεύτερο πρόβλημα (αυτό περί της ανοικόδημησης) θα αναφερθούμε με περισσότερες λεπτομέρειες σε κάποιο εκ των κεφαλαίων που θα ακολουθήσουν στην συνέχεια. Αξίζει όμως να αναφέρουμε εν συντομία πως το ζήτημα αυτό ανατέθηκε τελικώς στον E. Hébrard[12] και στους συνεργάτες του, οι οποίοι ανέλαβαν την αρχιτεκτονική σχεδίαση της νέας Θεσσαλονίκης. Για το πρώτο πρόβλημα (σχετικά με τους άστεγους) θα μιλήσουμε ευθύς αμέσως.

Όπως αντιλαμβανόμαστε, είναι απολύτως λογικό πως το πρόβλημα των αστέγων υπήρξε υψίστης σημασίας για την επόμενη μέρα της πόλης. Πρώτον γιατί βεβαίως η ανθρώπινη διαβίωση (αλλά κι αξιοπρέπεια) είναι πρωταρχικής σημασίας και δεύτερον γιατί οι αριθμοί που αναφέραμε προηγουμένως καταδεικνύουν το πόσο πολλοί άνθρωποι έχασαν τα σπίτια τους. Ο αριθμός των ανθρώπων[13] που έμειναν δίχως στέγη σύμφωνα με τα στοιχεία της εποχής ξεπέρασε τους 70.000, νούμερο που τρομάζει στο άκουσμά του καθώς η πόλη την εποχή εκείνη απαρριθμούσε[14] λίγο κάτω από 280.000 μόνιμους κατοίκους (χωρίς τις δυνάμεις των Συμμάχων). Συνεπώς, μιλάμε για ένα ποσοστό λίγο κάτω από το ¼ του πληθυσμού της πόλης.

---

[10] Χρίστος Ζαφείρης, *Θεσσαλονίκης εγκόλπιον*, Αθήνα 1997, σ. 36
[11] Γιάννης Μέγας, *Ενθύμιον από την ζωή της Εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκη 1897-1917*, Αθήνα 1993, σ. 159
[12] Βασίλης Κολώνας, *Θεσσαλονίκη 1912-2012: Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 17
[13] Γιώργος Καλαμάντης & Αλεξάνδρα Καραδήμου – Γερόλυμπου, *Θεσσαλονίκη 1850-1918: Η "πόλη των Εβραίων" και η αφύπνιση των Βαλκανίων*, Αθήνα 1994, σ. 282
[14] Αλεξάνδρα Καραδήμου – Γερόλυμπου, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917: ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 86

Προτού προχωρήσουμε στην περαιτέρω καταγραφή ως προς το ζήτημα των ανθρώπων που έχασαν τα σπίτια τους, να ανοίξουμε μια σύντομη παρένθεση που ενδεχομένως να μας φανεί χρήσιμη στην εξέλιξη της παρούσας εργασίας: η συντριπτική πλειοψηφία των κατοίκων αυτών όπως[15] μας πληροφορεί η Αλέκα Καραδήμου - Γερόλυμπου ήταν άνθρωποι εβραϊκής καταγωγής οι οποίοι διέμεναν μόνιμα στην πόλη. Η υπόλοιπη μειοψηφία των αστέγων αποτελούνταν από ανθρώπους που πίστευαν είτε στην Χριστιανική είτε στην Μουσουλμανική θρησκεία. Κλείνουμε όμως εδώ την παρένθεση.

Επανερχόμαστε και πάλι στο βασικότερο ζήτημα που αντιμετώπισε σε πρώτη φάση η πόλη το οποίο δεν ήταν άλλο από την προσωρινή εγκατάσταση των ανθρώπων που έμειναν δίχως στέγη μετά την καταστροφική πυρκαγιά. Αυτό το οποίο θεωρήθηκε σχεδόν δεδομένο και ταυτοχρόνως επαληθεύθηκε και στην πράξη ήταν πως η μετεγκατάσταση των πυροπαθών θα λάμβανε χώρα εκτός[16] της περιοχής που είχε πληγεί από την πυρκαγιά, αρά λοιπόν κι εκτός του κέντρου της πόλης ο έλεγχος του οποίου θα περνούσε στις τοπικές αλλά και γαλλικές αρχές. Μπορούμε όμως να αναφέρουμε με σιγουριά πως οι πληγέντες από την φωτιά εγκαταστάθηκαν σε αντίσκηνα για ένα χρονικό διάστημα διάρκειας περίπου ενός έτους, καθώς από τον αμέσως επόμενο χρόνο (δηλαδή το 1918) κατασκευάστηκαν νέα σπίτια σε διάφορες περιοχές εκτός των ορίων της πόλης, είτε προς κάποιες περιοχές που σήμερα αποκαλούμε ως «δυτική Θεσσαλονίκη» είτε προς κάποιες άλλες που επίσης σήμερα θεωρούνται ως κεντροανατολικές συνοικίες.

Παράλληλα, θα πρέπει να τονίσουμε και την πολύ σημαντική βοήθεια που προσέφεραν[17] οι γαλλικές κι οι βρετανικές δυνάμεις την "επόμενη μέρα" της πυρκαγιάς στην προσπάθεια που πραγματοποιούνταν με σκοπό την προσωρινή μετεγκατάσταση των πυρόπληκτων αστέγων εκτός των ορίων του τότε αστικού ιστού. Αυτοί παρείχαν την βοήθειά τους ως επί το πλείστον σε υλικοτεχνικό επίπεδο, παραχωρώντας πολλές σκηνές οι οποίες επρόκειτο να παρέχουν φιλοξενία προσωρινώς σε όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους από αυτούς που δυστυχώς απώλεσαν τις οικίες τους. Επίσης, να αναφέρουμε πως οι μόνοι οι οποίοι απέκτησαν την δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν προς όφελός τους την «πυρίκαυστο ζώνη» της Θεσσαλονίκης ήταν όλοι εκείνοι οι οποίοι έστησαν πρόχειρες κατοικίες (φτιαγμένες οι περισσότερες από ξύλο) οπουδήποτε έβρισκαν ελεύθερο σημείο εντός της πληγείσας περιοχής.

---

[15] Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α., *Θεσσαλονίκη, πυρκαγιά 1917. Η ευκαιρία που δεν χάθηκε*, στο: https://parallaximag.gr/parallax-view/thessaloniki-pyrkagia-1917-efkairia-pou-den-chathike, (δημοσιεύτηκε στις 27/9/2017)

[16] Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 85

[17] Γεώργιος Βαφόπουλος, *Το παραμύθι της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 54

Τέλος, είναι εξίσου σημαντικό να διευκρινίσουμε πως η παροχή βοήθειας που προσέφερε η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων δεν περιορίστηκε μόνο στην προσωρινή και γρήγορη στεγαστική αποκατάσταση των πληγέντων αλλά επεκτάθηκε και σε άλλους βασικούς τομείς της καθημερινότητάς τους. Για παράδειγμα, ο Απόστολος Βακαλόπουλος[18] στο βιβλίο του με τίτλο «Ιστορία της Θεσσαλονίκης 316 π.Χ. – 1983» μας πληροφορεί πως *«...τόσο τα χρήματα των αποζημιώσεων, όσο και τα σύντονα μέτρα της κυβερνήσεως για την άμεση στέγαση των πυροπαθών και η διανομή μερίδων ψωμιού, καθώς και τροφίμων από τις ελληνικές και ξένες υπηρεσίες του Ερυθρού Σταυρού, συντέλεσαν, ώστε να αντιμετωπιστεί η κρίσιμη κατάσταση»*. Επομένως λοιπόν, η βοήθεια επεκτάθηκε και στο πρόβλημα που φυσιολογικώς είχε προκύψει σχετικά με την διατροφή των αστέγων.

Κλείνοντας το πρώτο κεφάλαιο, αυτό που μπορούμε να τονίσουμε με βεβαιότητα είναι πως αυτό το θλιβερό συμβάν έφερε ανακατατάξεις στην δομή αλλά και την καθημερινότητα της πόλεως. Πρόκειται αδιαμφισβήτητα για μια ανυπολόγιστη καταστροφή, καθώς δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τις περιουσίες τους κι «έμειναν στον δρόμο» ενώ παράλληλα ένα πολύ μεγάλο μέρος της πόλης σχεδόν εξαφανίστηκε μέσα σε μερικές ώρες. Στην συνέχεια θα μελετήσουμε τις επιπτώσεις και τα επακόλουθα που είχε η πυρκαγιά στην δομή της πόλης, τόσο σε κοινωνικό επίπεδο όσο και στο ζήτημα των κτιρίων.

[18] Βακαλόπουλος, ο.π., σ. 387-388

2.Οι επιπτώσεις και τα επακόλουθα της πυρκαγιάς στην Θεσσαλονίκη

Α) Σχετικά με την κοινωνική δομή της πόλης

Οι επιπτώσεις της πυρκαγιάς στην δομή της πόλης ήταν ιδιαιτέρως πολλές και με πολύ μεγάλη σημασία θα λέγαμε. Η πόλη που όλοι γνώριζαν και βίωναν προηγουμένως ήταν πια παρελθόν και την θέση της πήρε μια «νέα Θεσσαλονίκη», αρκετά διαφορετική. Αυτό το οποίο είναι σίγουρα δεδομένο είναι πως οι σημαντικότερες επιπτώσεις σημειώθηκαν ως προς το κοινωνικό επίπεδο.

Μέχρι και λίγα χρόνια πριν την πυρκαγιά του 1917 η πόλη άνηκε ακόμα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ύστερα από πολλούς αγώνες και πολλές μάχες η Θεσσαλονίκη[19] πέρασε μόλις τον Οκτώβριο του 1912 σε «ελληνικά χέρια». Αυτό μεταφράζεται στο ότι εντός των ορίων της Θεσσαλονίκης κατοικούσαν ακόμη οι μουσουλμάνοι κάτοικοί της, οι οποίοι θα την εγκαταλείψουν εν τέλει λίγα χρόνια αργότερα[20] (και πιο συγκεκριμένα το 1923). Άλλη όμως είναι η κατεξοχήν φυλετική ομάδα η οποία θα μας απασχολήσει ως προς το θέμα που μελετάμε σε αυτό το υποκεφάλαιο κι όχι οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Θεσσαλονίκης. Αναφερόμαστε βεβαίως στην εβραϊκή κοινότητα της πόλης η οποία υπέστη την μεγαλύτερη ζημιά εξαιτίας της πυρκαγιάς.

Η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης λοιπόν τόσο επί των ημερών της οθωμανικής κυριαρχίας στην πόλη όσο και τα χρόνια που ακολούθησαν (υπό ελληνική διοίκηση πλέον) μέχρι την άφιξη των προσφύγων από την Τουρκία υπερτερούσε[21] κατά πολύ ως προς το ζήτημα του πληθυσμού που είχε η πόλη. Έτσι λοιπόν, από την στιγμή που η εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης απαριθμούσε τόσο πολλά μέλη (αναλογικά επί του συνολικού πληθυσμού), ήταν κατά κάποιον τρόπο αυτονόητο πως οι Εβραίοι θα διαδραμάτιζαν εξόχως σημαντικό ρόλο στην λειτουργία και την καθημερινότητα του κέντρου της. Αυτό θα ήταν εφικτό είτε μέσω αυτών των ανθρώπων που είχαν εκεί τις μόνιμες κατοικίες τους είτε μέσω αυτών που είχαν την εργασία τους εκεί αντιστοίχως.

---

[19] Νικόλαος Οικονόμου «Η πορεία προς την Θεσσαλονίκη κι η απελευθέρωσή της» στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (επιμ.) *Οι Βαλκανικοί πόλεμοι και η προσάρτηση των νέων χωρών*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1977, σ. 297-298

[20] Αλεξανδρής, Α., *Η υποχρεωτική ανταλλαγή πληθυσμών*, στο: https://www.kathimerini.gr/society/1061945/i-ypochreotiki-antallagi-plithysmon/, *Καθημερινή*, 28 Ιανουαρίου 2020

[21] Devin Naar, *Η Θεσσαλονίκη των Εβραίων - Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα 2018, σ. 5

Από την στιγμή που οι κάτοικοι της πόλης όντας εβραϊκής καταγωγής διαδραμάτιζαν τόσο σπουδαίο ρόλο στην καθημερινότητα του κέντρου της πόλεως, ήταν φυσικό κι επακόλουθο να είναι κι οι κύριοι πληγέντες την «επόμενη μέρα» της καταστροφικής πυρκαγιάς του 1917. Η κύρια επίπτωση που είχε η πυρκαγιά στην κοινωνική δομή της Θεσσαλονίκης ήταν[22] συνεπώς η απομάκρυνση ενός πολύ μεγάλου αριθμού Εβραίων από το ιστορικό κέντρο της πόλης προς τις περιοχές οι οποίες ήταν εκτός του αστικού ιστού, τις οποίες σήμερα αποκαλούμε ως «ανατολικές ή δυτικές συνοικίες».

Αυτό όμως που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ότι το νεοελληνικό κράτος εκμεταλλεύτηκε κατά κάποιο τρόπο αυτήν την περίσταση και δημιούργησε νομοθετικά διατάγματα[23] με βάση τα οποία επιβάλλονταν κατά κάποιο τρόπο η οριστική αποχώρηση των πυρόπληκτων από την πυρίκαυστο ζώνη. Οι επίσημες πλέον αποφάσεις της ελληνικής ηγεσίας αφορούσαν την στέρηση της δυνατότητας επέμβασης σε καταστραμμένα κτίσματα από τους ιδιοκτήτες τους καθώς και την στέρηση της δυνατότητας παραμονής τους σε σκηνές (ή οτιδήποτε παρόμοιο μέσο στέγασης) εντός της πληγείσας περιοχής. Οι διατάξεις αυτές προέβλεπαν κάποιες μεμονωμένες εξαιρέσεις, υπό τον όρο ότι οι ιδιοκτήτες δεν θα διεκδικούσαν κανενός είδους οικονομικό αντίτιμο σαν αποκατάσταση για τις καταστροφές που υπέστησαν.

Αντιλαμβανόμαστε βεβαίως πως τα κυβερνητικά αυτά μέτρα είχαν σαν αποδέκτες κυρίως τους Εβραίους κάτοικους ή καταστηματάρχες του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης αλλά και τους υπόλοιπους ανθρώπους (Χριστιανούς και Μουσουλμάνους) που υπέστησαν δυστυχώς ανεπανόρθωτες ζημιές από την πύρινη λαίλαπα. Αυτό ήταν κάτι που ενόχλησε[24] ιδιαιτέρως πιο πολύ από όλους τον εβραϊκό πληθυσμό της πόλης σε γενικό επίπεδο κι όχι μόνο όσους είχαν έννομο συμφέρον σχετικά με την πυρίκαυστο ζώνη. Η ενόχλησή τους ήταν αποτέλεσμα των κυβερνητικών μέτρων καθώς και του συμπεράσματος στο οποίο προέβησαν, ότι δηλαδή με πρόσχημα την πυρκαγιά και την καμένη γη που άφησε πίσω της θα γίνονταν προσπάθεια ώστε να υλοποιηθεί ένα ευρύτερο σχέδιο ελληνοποίησης του κέντρου της Θεσσαλονίκης. Κάτι τέτοιο φυσικά ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στην εβραϊκή κοινότητα της πόλης, με στόχο την παρεμπόδιση των όσων επεδίωκε η κυβέρνηση των Αθηνών. Οι πιέσεις εκ μέρους των Εβραίων έφτασαν τόσο μέχρι τους Γάλλους και τους Βρετανούς (που είχαν έτσι κι αλλιώς εγκατασταθεί ήδη στην Θεσσαλονίκη από καιρό λόγω του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου) όσο και μέχρι τα οργανωμένα ομοεθνή τους κινήματα του εξωτερικού.

---

[22] Ρένα Μόλχο, *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 1856-1919: μια ιδιαίτερη κοινότητα*, Αθήνα 2014, σ. 120
[23] Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 84
[24] Μόλχο, ό.π., σ. 122

Δεν μπορούμε να πούμε με απόλυτη βεβαιότητα πως όλο αυτό ήταν[25] ένα συντονισμένο σχέδιο του ελληνικού κράτους με στόχο την μετατροπή της συμπρωτεύουσας από μια κατεξοχήν εβραϊκή πόλη σε μια αντίστοιχη ελληνική. Είναι αρκετά πιθανόν όλη αυτή η αλλαγή που έγινε να ήταν κάτι το οποίο ήταν απότοκο των συγκυριών που διαμορφώθηκαν μετά το σβήσιμο της πυρκαγιάς κι όχι κάτι το οποίο ήταν εξαρχής προσχεδιασμένο. Αυτό όμως που θεωρείται δικαίως δεδομένο είναι πως η κοινωνική δομή που θα είχε από τον Αύγουστο του 1917 και στο εξής η πόλη θα ήταν τελείως διαφορετική σε σχέση με τα δεδομένα που ίσχυαν προηγουμένως. Η έμμεση φυγή των Εβραίων ιδιοκτητών από τις πατρογονικές εστίες που διατηρούσαν στο κέντρο και η μετεγκατάσταση σε αυτό των νέων ιδιοκτητών (ελληνικής ως επί το πλείστον καταγωγής) έκανε το κομμάτι αυτό της Θεσσαλονίκης να έχει μια εικόνα η οποία (ας μου επιτραπεί η έκφραση) παρέπεμπε περισσότερο σε ένα πλαίσιο βασισμένο κυρίως σε καπιταλιστικά ιδεώδη παρά στον μητροπολιτικό χαρακτήρα που είχε προηγουμένως η πόλη και πιο συγκεκριμένα η κοινωνική της δομή.

Οι κινήσεις τις οποίες είχε αποφασίσει η ελληνική κυβέρνηση να πράξει ως προς το ζήτημα της «πυρίκαυστου ζώνης» της Θεσσαλονίκης όχι μόνο δεν έφεραν την απαιτούμενη ηρεμία εξασθενώντας την δυσμενή κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, αλλά αντιθέτως ενίσχυσαν ακόμα περισσότερο την ήδη υπάρχουσα καχυποψία του εβραϊκού πληθυσμού. Η καχυποψία τους στηρίζονταν στην άποψη[26] που είχαν διαμορφώσει: ότι δηλαδή οι Έλληνες κυβερνώντες είχαν σαν στόχο να εξαλείψουν τον εβραϊκό χαρακτήρα της Θεσσαλονίκης και να την μετατρέψουν σε μια πόλη της οποίας ο (παραγωγικός κι όχι μόνο) πληθυσμός θα ήταν κατεξοχήν γηγενής, συνεπώς ελληνικός. Με άλλα λόγια καταλογίζανε στην ελληνική ηγεσία ότι είχε προσχεδιασμένες ανθεβραϊκές τάσεις με σκοπό την ανατροπή του ήδη υπάρχοντος status quo της συμπρωτεύουσας.

Επίσης, μιας κι η μελέτη μας στο παρόν υποκεφάλαιο σχετίζεται με τα κοινωνικά ζητήματα που προέκυψαν την «επόμενη μέρα» της πυρκαγιάς, θα ήταν ιδιαιτέρως χρήσιμο να αναφερθούμε εν τάχει και στην παρουσία αλλά και τους αγώνες που έδωσαν τόσο οι Εβραίοι όσο και γενικότερα το πιο αδύναμο κοινωνικό στρώμα το οποίο φυσικά δεν ήταν άλλο από την εργατική τάξη. Πρώτοι από όλους οι Εβραίοι είχαν ήδη προχωρήσει στην Θεσσαλονίκη εδώ και χρόνια στην ίδρυση της οργάνωσης[27] με την επωνυμία «Φεντερασιόν», της οποίας ο βασικότερος σκοπός ήταν η προάσπιση των εργατικών δικαιωμάτων που είχαν οι Εβραίοι εργαζόμενοι.

---

[25] Στο ίδιο, σ. 124-125

[26] Πιέρ Ριζάλ (Ιωσήφ Νεχάμα), *Θεσσαλονίκη η περιπόθητη πόλη*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 225

[27] Αντώνης Λιάκος, *Η σοσιαλιστική εργατική ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η σοσιαλιστική νεολαία* - Τα καταστατικά τους, Θεσσαλονίκη 1985, σ. 164, ανακτήθηκε από http://digital.lib.auth.gr/record/46486?ln=el

Έτσι λοιπόν, ύστερα[28] από την κατάσβεση της φωτιάς που έπληξε την πόλη η Φεντερασιόν ένωσε τις δυνάμεις της με το Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης (που εκπροσωπούσε μια άλλη κατηγορία γηγενών εργατών) με σκοπό να μπορέσουν από κοινού να ασκήσουν τις κατάλληλες πιέσεις ούτως ώστε να βοηθηθούν με κάθε τρόπο όσοι άνθρωποι από τους πυρόπληκτους ανήκαν στην τάξη των εργατών. Για την κοινωνική δομή της πόλης σε ότι αφορά το εργατικό κίνημα όλο αυτό το εγχείρημα ήταν μια σπουδαία πρωτοβουλία εκ μέρους των εργατών η οποία είχε ως άμεσο στόχο να βοηθήσει τους πληγέντες κι ως έμμεσο στόχο να ενώσει κι όχι να διχάσει τους (αλλοεθνείς αλλά και ταυτοχρόνως αλλόθρησκους) πολίτες της Θεσσαλονίκης.

Η πυρκαγιά του 1917 συνδέεται άρρηκτα με την εικόνα που έχει σήμερα η Θεσσαλονίκη. Πως προκύπτει όμως αυτή η σύνδεση; Ο λόγος είναι πολύ απλός: όπως τονίσαμε προηγουμένως, η κύρια επίπτωση της πυρκαγιάς ήταν το γεγονός ότι πολλές χιλιάδες άνθρωποι, κυρίως Εβραίοι, έμειναν άστεγοι και μετακινήθηκαν εκούσια προς τις δυτικές ή ανατολικές συνοικίες. Την θέση[29] τους στο κέντρο της πόλης κατέλαβαν άνθρωποι ως επί το πλείστον ελληνικής καταγωγής, οι περισσότεροι εκ των οποίων είχαν έρθει ως πρόσφυγες από την Τουρκία τόσο πριν όσο και μετά την Μικρασιατική καταστροφή του 1922, ενώ στο μεταξύ είχαν πραγματοποιήσει το αντίθετο δρομολόγιο (προς την Τουρκία δηλαδή) οι πολίτες που ήταν πιστοί της μουσουλμανικής θρησκείας.

Επομένως, όλη αυτή η δραματική ροή των γεγονότων έδωσε[30] την δυνατότητα στην ελληνική ηγεσία να προχωρήσει στην «ελληνοποίηση» του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης, θέτοντας κατά κάποιον τρόπο την εβραϊκή κοινότητα σε δεύτερη μοίρα ως προς το ζήτημα της κατοχής αλλά και της αξιοποίησης των κεντρικότερων κτιρίων της πόλης. Θα λέγαμε με πιο απλά λόγια πως η πυρκαγιά του 1917 υπήρξε κάτι σαν εφαλτήριο για την μετάλλαξη της κοινωνικής δομής της Θεσσαλονίκης, κάτι που απασχόλησε πολύ τις μη ελληνικές κοινότητες της πόλης. Το συμπέρασμά μας επιβεβαίωνεται[31] και από τον καθηγητή κ. Χαράλαμπο Παπαστάθη, ο οποίος είχε γράψει πως *«Ἡ πυρκαγιά είναι, επίσης, τό χρονικό σημείο πού σημαδεύει τή βαθμιαία απώλεια τού κοσμοπολίτικου χαρακτήρα τής πόλης μέ τήν έναρξη τής μετοικεσίας τών 'Εβραίων, Φράγκων, Τούρκων καί άλλων Βαλκανίων κατοίκων της προς τις εθνικές τους κοιτίδες».*

Η πυρκαγιά του 1917 θεωρήθηκε λοιπόν ως ένα γεγονός-ορόσημο για την κοινωνική δομή της Θεσσαλονίκης. Οι επιπτώσεις της σε κοινωνικό επίπεδο ήταν ιδιαιτέρως σημαντικές. Το ίδιο όμως ισχύει και για τις επιπτώσεις σε επίπεδο κτιρίων .

---

[28]Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών- Ιστορική βιβλιοθήκη (1989), *Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918 (ζητήματα γύρω από την δράση της)*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σ. 209-210

[29] Βαφόπουλος, *«Το παραμύθι…»* ., σ. 57-58

[30] Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α., *1917: Η καταστροφή και η αναγέννηση μιας πόλης*, στο: https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/, (δημοσιεύτηκε στις 6/1/2017)

[31] Παπαστάθης, ο.π., σ. 151

Β) Σχετικά με τις κτιριακές εγκαταστάσεις της πόλης

Όπως είδαμε προηγουμένως, η πυρκαγιά του Αυγούστου του 1917 επηρέασε ιδιαιτέρως την Θεσσαλονίκη σε κοινωνικό επίπεδο καθώς υπήρξε μια μεγάλη μετακίνηση χιλιάδων ανθρώπων από την ευρύτερη περιοχή του κέντρου προς τις περιοχές που σήμερα αποκαλούμε προάστια ή συνοικίες. Επί της ουσίας, υπήρξε μια ραγδαία ανακατανομή του πληθυσμού του ιστορικού κέντρου η οποία άλλαξε την καθημερινότητα κυρίως της εβραϊκής κοινότητας και δευτερευόντως των υπολοίπων. Πάμε όμως να δούμε ποιες ήταν οι επιπτώσεις της πυρκαγιάς αυτήν την φορά σχετικά με τις κτιριακές εγκαταστάσεις που υπέστησαν καταστροφές.

Καταρχάς, προκειμένου να μπορέσουμε να εισέλθουμε στο θέμα μας ευκολότερα και να κατατοπιστούμε σε γεωγραφικό επίπεδο θα πρέπει να φρεσκάρουμε την μνήμη μας και να αναφέρουμε εκ νέου πως η πυρκαγιά ξέσπασε[32] στις 5 Αυγούστου 1917 (σύμφωνα με το παλαιό ημερολόγιο) σε ένα σπίτι κοντά στην περιοχή της Άνω Πόλης, όταν εξαιτίας ενός ατυχήματος μια οικία περιλήφθηκε στις φλόγες κι εν συνεχεία εξαιτίας των ισχυρών ανέμων η φωτιά επεκτάθηκε στα υπόλοιπα σπίτια και κτίρια, φτάνοντας εν τέλει μέχρι τα κεντρικότερα σημεία της πόλης.

Ο Απόστολος Παπαγιαννόπουλος[33] μας πληροφορεί πως *«Η τεράστια αυτή πυρκαγιά κράτησε τρεις σχεδόν μέρες και κατέστρεψε ολοκληρωτικά μια περιοχή 100 εκταρίων, από την πλατεία Βαρδαρίου ως το Ιπποδρόμιο κι απ΄ την οδό Κασσάνδρου ως την παραλία (μώλο)»* ούτως ώστε να αντιληφθούμε βλέποντας τον χάρτη της πόλης το μέγεθος της καταστροφής. Παράλληλα, μας δίνει την πληροφορία πως οι κατοικίες που είχαν υποστεί ζημιά σε απόλυτο βαθμό ήταν λίγο κάτω από δέκα χιλιάδες, νούμερο εξαιρετικά τρομακτικό, ενώ επίσης αναφέρει και κάποια από τα σπουδαιότερα κτίρια τα οποία είχαν καταστραφεί, τόσο δημοσίων όσο κι ιδιωτικών συμφερόντων. Παραδείγματος χάριν, κάποια από τα βασικότερα κτίρια που αφορούσαν τον δημόσιο τομέα ή την τοπική αυτοδιοίκηση ήταν όπως μας λέει *«το ταχυδρομείο, το τηλεγραφείο, το δημαρχείο, τα γραφεία των εταιρειών ύδρευσης και φωταερίου, το Βελγικό Προξενείο, η Οθωμανική Τράπεζα, το Ελληνικό Γηροκομείο»*. Τα κτίρια ιδιωτικών συμφερόντων που μας αναφέρει είναι *«μεγάλα καταστήματα, ξενοδοχεία, βιβλιοπωλεία, καφενεία, σχολεία, εργοστάσια, μαγαζιά, αποθήκες, λέσχες, κινηματογράφοι»*, ενώ αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι πως[34] από την πύρινη λαίλαπα δεν γλύτωσαν ούτε τα κτίρια στα οποία στεγάζονταν η πλειοψηφία των έντυπων μέσων της πόλης.

---

[32] Papastathis & Hekimoglou, ο.π., σ. 12,
[33] Παπαγιαννόπουλος, ο.π., σ. 229
[34] Στο ίδιο, σ. 231

Όπως αντιλαμβανόμαστε από όσα διαβάσαμε παραπάνω, το μέγεθος της καταστροφής ήταν τεράστιο και σε επίπεδο κτιρίων. Όλα αυτά τα κτίρια (καθώς και όσα θα δούμε στην συνέχεια) ανήκαν στο ιστορικό και συνάμα κοσμοπολίτικο κέντρο της Θεσσαλονίκης, το οποίο από το σημείο εκείνο κι έπειτα έπαψε πλέον να υφίσταται με την μορφή που είχε. Η πόλη έχασε μια για πάντα την παλαιά γοητεία της από την στιγμή που τα κτίριά της είχαν γίνει στάχτη. Τα κτίρια όμως που γνώρισαν την καταστροφή δεν ήταν μόνο όσα αναφέραμε στην παραπάνω παράγραφο. Ο συγγραφέας Γεώργιος Βαφόπουλος[35] μας παρέχει πολύ ενδιαφέρουσες πληροφορίες, όντας ο ίδιος αυτόπτης μάρτυρας των δραματικών αυτών γεγονότων. Διαβάζοντας το σύγγραμμά του με τίτλο *«Το παραμύθι της Θεσσαλονίκης»* μαθαίνουμε πως μερικά από τα κτίσματα που τυλίχθηκαν στις φλόγες χρησιμοποιούνταν από τις δυνάμεις των Βρετανών και των Γάλλων που βρίσκονταν στην πόλη ως χώροι αποθήκευσης των τροφίμων τους ενώ άλλα κτίσματα που κάηκαν ήταν κάποια μαγαζιά τα οποία βρίσκονταν υπό μια ενιαία μεγάλη στέγη, τα περιβόητα «σκεπαστά».

Το σημαντικότερο[36] όμως κτίσμα το οποίο υπήρξε θύμα της πυρκαγιάς υπήρξε η εκκλησία του Αγίου Δημητρίου, ο οποίος όπως όλοι γνωρίζουμε είναι ο πολιούχος Άγιος της Θεσσαλονίκης και συνεπώς η εκκλησία που είναι αφιερωμένη σε αυτόν είναι υψίστης σημασίας για την πόλη και τους Χριστιανούς κατοίκους της. Ο Βαφόπουλος γράφει πως *«Κι' αληθινά, το τελευταίο όριο της πυρκαϊάς, στο τμήμα εκείνο της πόλεως, ήταν το μεγάλο αυτό μνημείο της Βυζαντινής τέχνης»*. Με αυτά του τα λόγια επιδιώκει να τονίσει τον σπουδαίο ρόλο που είχε ο ναός και βεβαίως ο ίδιος ο Άγιος Δημήτριος ως προστάτης της πόλης και των ανθρώπων που την κατοικούσαν, δίνοντας έμφαση με αυτόν τον τρόπο στην θαυματουργή φύση του Αγίου και καταδεικνύοντας επίσης την θεϊκή παρέμβαση που κατά την γνώμη του πραγματοποιήθηκε. Στην συνέχεια μαθαίνουμε πως η εκκλησία του Αγίου Μηνά δεν υπήρξε θύμα της φωτιάς, κάτι που όμως δεν επαληθεύτηκε και στην περίπτωση της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου η οποία κάηκε ολοσχερώς. Τέλος, ως προς το ζήτημα των χριστιανικών ναών μας δίνει την πληροφορία πως η εκκλησία της Αγίας Θεοδώρας καταστράφηκε κι αυτή ολοκληρωτικά, ενώ η εκκλησία της Αγίας Σοφίας αντιθέτως γλύτωσε από την μανία της πυρκαγιάς χάρη στο γεγονός ότι ο εξωτερικός της χώρος ήταν αρκετά μεγάλος σε έκταση κι έτσι απετράπη η επαφή της φωτιάς με το κυρίως κτίσμα του ναού.

Τα συντρίμμια όμως της πυρκαγιάς δεν σταματούν εδώ. Όπως αναφέραμε στο προηγούμενο υποκεφάλαιο, η Εβραϊκή κοινότητα υπήρξε αυτή η οποία υπέστη το μεγαλύτερο πλήγμα σε σύγκριση με τις άλλες δύο μεγάλες κοινότητες της πόλης (δηλαδή την Χριστιανική και την Μουσουλμανική). Οι Εβραίοι δεν επλήγησαν μόνο σε κοινωνικό επίπεδο αλλά κι ως προς το ζήτημα των κτιριακών εγκαταστάσεων που τους αφορούσαν. Οι ζημιές που μετρούσαν συλλογικά ως ενιαία κοινότητα, πέρα από τις μεμονωμένες περιπτώσεις, ήταν ανυπολόγιστες. Η πυρκαγιά στο πέρασμά της ισοπέδωσε σχεδόν οτιδήποτε ήταν εβραϊκό.

---

[35] Βαφόπουλος, *«Το παραμύθι…»*, σ. 52
[36] Στο ίδιο, σ. 55

Ο Mark Mazower[37] ήταν κατηγορηματικός ως προς το ζήτημα αυτό: *«Χειρότερα απ' όλες χτυπήθηκε η εβραϊκή κοινότητα, γιατί η φωτιά είχε αφανίσει την ιστορική της συνοικία: οι περισσότερες από τις τριάντα επτά συναγωγές της είχαν γίνει στάχτη· το ίδιο και οι βιβλιοθήκες, τα σχολεία, οι λέσχες και τα γραφεία της»*. Τα λόγια αυτά μαρτυρούν την τεράστια καταστροφή των κτιρίων εβραϊκού ενδιαφέροντος. Παράλληλα, ο ίδιος μας αναφέρει πως θύμα της φωτιάς εκτός από τα εβραϊκά υπήρξαν κι αρκετά μουσουλμανικά κτίρια, όπως για παράδειγμα *«πολλά τζαμιά, καθώς και τα περισσότερα μεγάλα χάνια»*.

Από την στιγμή λοιπόν που προηγουμένως μιλήσαμε για τους θρησκευτικούς τόπους λατρείας των Χριστιανών της Θεσσαλονίκης οι οποίοι υπέστησαν ζημιές, θα πρέπει να είμαστε δίκαιοι κι ως προς τις άλλες δύο μεγάλες θρησκευτικές κοινότητες της πόλης. Ας ανοίξουμε λοιπόν μια μικρή παρένθεση έτσι ώστε να αναφέρουμε μερικά παραδείγματα θρησκευτικών χώρων των Μουσουλμάνων και των Εβραίων που καταστράφηκαν από την φωτιά. Μπορούμε ενδεικτικά να αναφερθούμε σε μερικές συναγωγές[38] οι οποίες δεν απέφυγαν την πύρινη καταστροφή, όπως για παράδειγμα η συναγωγή στην οποία ασκούσαν την προσευχή τους οι καταγόμενοι από την Ιταλία Εβραίοι ή την αντίστοιχη συναγωγή στην οποία συναθροίζονταν οι Εβραίοι με καταγωγή από την Ισπανία. Επίσης, υπήρξαν μερικά τζαμιά τα οποία κάηκαν κατά την διάρκεια της πυρκαγιάς του 1917, όπως ας πούμε ένα από αυτά[39] ήταν το Σουλεϊμάν τζαμί. Κλείνουμε όμως εδώ την παρένθεση και συνεχίζουμε.

Το συμπέρασμα στο οποίο προβαίνουμε με βάση τις τελευταίες τρεις παραγράφους μας είναι πως κι οι τρεις μεγάλες κοινότητες ζημιώθηκαν σε μεγάλο βαθμό, ενώ το κοινό τους στοιχείο είναι πως και στις τρεις αυτές πληθυσμιακές ομάδες καταστράφηκαν οι θρησκευτικοί χώροι λατρείας τους. Δεν ήταν όμως μόνο οι χώροι λατρείας των Χριστιανών, Μουσουλμάνων κι Εβραίων που καταστράφηκαν από την φωτιά. Ήταν και οι σχολικές εγκαταστάσεις τους από τις οποίες οι περισσότερες γνώρισαν την καταστροφή. Για του λόγου το αληθές, ο Χαράλαμπος Παπαστάθης[40] μας δίνει σημαντικές πληροφορίες για το ζήτημα αυτό, αναφέροντάς μας και τα ονόματα μερικών εξ' αυτών. Πιο συγκεκριμένα, τονίζει πως *«πολλά σχολεία των διαφόρων θρησκευτικών κοινοτήτων, οργανώσεων καί ξένων αποστολών, όπως οί σχολές αρρένων καί θηλέων τής Alliance Israélite Universelle καί ή Ιταλική σχολή»*. Βεβαίως, όπως αντιλαμβανόμαστε το ζήτημα των χώρων εκπαίδευσης ήταν ιδιαιτέρως σημαντικό για τον απλούστατο λόγο ότι αφορούσε τους νέους και τις νέες

[37] Mark Mazower, *Θεσσαλονίκη, η πόλη των φαντασμάτων, Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, Αθήνα 2006, σ. 383
[38] Papastathis & Hekimoglou, ο.π., σ. 54
[39] Στο ίδιο, σ. 44
[40] Παπαστάθης, ο.π., σ. 145

της πόλης οι οποίοι μέσω της εκπαίδευσης επεδίωκαν να βελτιώσουν την ζωή τους αλλά φυσικά και το μέλλον τους. Και σε αυτήν την περίπτωση, η πυρκαγιά έβλαψε ταυτοχρόνως και τις τρεις αυτές θρησκευτικές κοινότητες της Θεσσαλονίκης.

Εκτός όμως από τους μόνιμους κατοίκους της Θεσσαλονίκης οι οποίοι θεωρήθηκαν όπως είναι λογικό οι άμεσα και περισσότερο θιγόμενοι της όλης κατάστασης, υπήρξε και μια άλλη πληθυσμιακή ομάδα που την περίοδο εκείνη βρισκόταν στην πόλη και ζημιώθηκε επίσης σε μεγάλο βαθμό από την πυρκαγιά της 5ης Αυγούστου του 1917. Βεβαίως, η πληθυσμιακή ομάδα στην οποία αναφερόμαστε είναι οι στρατιωτικές δυνάμεις των Γάλλων και των Βρετανών για τους οποίους τονίσαμε σε προηγούμενη παράγραφο πως επλήγησαν κι αυτοί με την σειρά τους από την πυρκαγιά χάνοντας πολύτιμους χώρους στο κέντρο της πόλης, στους οποίους φυλάσσονταν τα τρόφιμά τους.

Σε αυτό το σημείο όμως είμαστε υποχρεωμένοι να προσθέσουμε πως οι καταστροφές που υπέστησαν ήταν[41] ακόμα πιο πολλές. Ανάμεσα στις δύο στρατιωτικές δυνάμεις, είναι σίγουρο πως οι Άγγλοι ήταν αυτοί οι οποίοι βίωσαν τις σοβαρότερες απώλειες σε σύγκριση με τους Γάλλους συμμάχους τους. Πιο συγκεκριμένα, η πυρκαγιά εισήλθε σε κτίρια μέσα στα οποία οι Αγγλικές δυνάμεις είχαν τοποθετήσει για φύλαξη εκρηκτικούς μηχανισμούς, οι οποίοι φυσικά εξερράγησαν, ενώ παράλληλα από τις φλόγες δεν γλύτωσε ούτε το κτίριο το οποίο χρησιμοποιούσαν επίσης οι Βρετανοί ως έδρα τους ούτως ώστε να συντονίζουν τις πολεμικές τους επιχειρήσεις στην ευρύτερη περιοχή. Η καταστροφή άλλωστε του συντονιστικού αυτού πολεμικού κέντρου τους σήμανε εν τέλει και την οριστική απώλεια πολλών εφοδίων για ιατρική χρήση που είχαν στην διάθεσή τους.

Καλό θα ήταν να αναφέρουμε και τα σημαντικότερα κτίσματα τα οποία στάθηκαν τυχερά και δεν περιλήφθηκαν στις φλόγες. Το απόσπασμα το οποίο μας παραθέτει ο Κώστας Τομανάς είναι κατατοπιστικό και μας δίνει όλες τις απαιτούμενες πληροφορίες που αναζητούμε. Ειδικότερα, διαβάζουμε πως από την πυρκαγιά γλύτωσαν[42] η Αχειροποίητος (χάρη στην μεταστροφή της φοράς των ανέμων), ο ναός της Αγίας Σοφίας (στην οποία αναφερθήκαμε λεπτομερώς σε προηγούμενη παράγραφο), το Μπεζεστένι, το τζαμί με την ονομασία «Χαμζά Μπέη» καθώς και τα λουτρά «Παράδεισος».

[41] Παπαγιαννόπουλος, ο.π., σ. 231
[42] Τομανάς, ο.π., σ. 230

Σχετικά με τα σπουδαιότερα οικοδομήματα που τελικώς δεν κάηκαν να προσθέσουμε[43] πως και το κτίριο που χρησιμοποιούνταν για κυβερνητικούς λόγους γλύτωσε από την καταστροφική πυρκαγιά. Άλλωστε, το συγκεκριμένο κτίριο[44] (το οποίο αποκαλούσαν την εποχή εκείνη ως «Διοικητήριο») διασώζεται και χρησιμοποιείται μέχρι και την σημερινή εποχή και δεν είναι άλλο από το Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης.

Επομένως, να συνοψίσουμε λέγοντας πως η πυρκαγιά που ξέσπασε στην Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1917 είχε σημαντικότερες επιπτώσεις και σε επίπεδο κτιρίων. Το θλιβερό αυτό γεγονός οδήγησε στην καταστροφή και τον αφανισμό πολλών σπουδαίων κτιρίων είτε δημοσίων είτε ιδιωτικών συμφερόντων, πέραν βεβαίως των χιλιάδων σπιτιών που «θάφτηκαν» στις στάχτες. Η φωτιά άφησε μια για πάντα το αποτύπωμά της, εξαφανίζοντας οριστικά από τον χάρτη την παλαιά Θεσσαλονίκη της οποίας η αύρα είχε πλέον χαθεί μέσα στον χρόνο. Ευτυχώς για καλή μας τύχη διασώθηκαν μερικά κτίσματα κι έτσι μπορούμε κι εμείς με την σειρά μας νιώσουμε αυτήν την χαμένη πλέον αύρα της παλαιάς πόλης.

---

[43] Papastathis & Hekimoglou, ο.π., σ. 34

[44] Καλαϊτζή, Α., *Στα άδυτα του Υπουργείου Μακεδονίας - Θράκης*, στο: https://www.kathimerini.gr/k/k-magazine/994207/sta-adyta-toy-ypoyrgeioy-makedonias-thrakis/, (δημοσιεύτηκε στις 12/11/2018)

3.Η αποτύπωση της πυρκαγιάς στον τύπο της εποχής

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο το ενδιαφέρον μας θα επικεντρωθεί στον τύπο της εποχής και το πως παρουσίασε τα γεγονότα. Προτού όμως αναφέρουμε περισσότερες λεπτομέρειες, αξίζει να δούμε πρωτίστως την «ταυτότητα» των εφημερίδων. Θα αναφέρουμε εν συντομία τα βασικά στοιχεία για τις εφημερίδες που θα μας απασχολήσουν. Σε αυτό το σημείο να διευκρινίσουμε πως η αναφορά στην ιδεολογική κατεύθυνση της εκάστοτε εφημερίδας προκύπτει σαν πόρισμα με βάση την έρευνα και την ανάγνωση των διαφόρων φύλλων που αυτή εξέδωσε κατά την χρονική περίοδο που μας απασχολεί, δηλαδή το δεύτερο μισό του 1917.

Ας ξεκινήσουμε με τις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης. Όπως θα δούμε και στην συνέχεια, αυτές οι οποίες πρόκειται να μας απασχολήσουν είναι «Το Φως» κι η «Μακεδονία». Η εφημερίδα[45] **«Το Φως»** ιδρύθηκε το 1915 κι ήταν ιδιοκτησίας του Δημοσθένη Ρίζου. Διαβάζοντας την διακρίνουμε πως η ιδεολογία της ήταν πιο πολύ φιλολαϊκή ή ακόμα και φιλεργατική σε ορισμένες περιπτώσεις. Η εφημερίδα **«Μακεδονία»** ιδρύθηκε[46] το 1911 κι η ιδεολογία που την διέκρινε ήταν περισσότερο «φιλοβενιζελική». Ιδιοκτήτης της ήταν ο Κωνσταντίνος Βελλίδης.

Πάμε τώρα στις αθηναϊκές εφημερίδες. Ξεκινάμε[47] με την εφημερίδα **«Σκριπ»** η οποία κυκλοφόρησε το πρώτο της φύλλο το 1908. Πρόκειται για μια εφημερίδα η οποία έβγαζε έναν χαρακτήρα κάπως «αντιβενιζελικό» γενικότερα. Ιδιοκτήτης της ήταν ο Γρηγόριος Ευστρατιάδης. Συνεχίζουμε[48] με την εφημερίδα **«Αστήρ»**, η ύπαρξη της οποίας ξεκίνησε δύο χρόνια αργότερα, δηλαδή το 1910. Βρίσκονταν υπό την ιδιοκτησία του Νίκου Μπουλαχάνη κι είχε έναν φιλελεύθερο χαρακτήρα, πολύ πιο κοντά στην «βενιζελική» ιδεολογία. Εν συνεχεία, συναντάμε[49] την εφημερίδα **«Αθήναι»**, η οποία είχε ως έτος ίδρυσης το 1902 κι ιδιοκτήτη τον Γεώργιο Πωπ. Την περίοδο που μελετάμε το συγκεκριμένο μέσο είχε υιοθετήσει μια ιδεολογική κατεύθυνση η οποία ήταν κάπως αντίθετη στην ιδέες του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Σειρά έχει η εφημερίδα **«Εστία»**. Πρόκειται[50] αναμφίβολα για μια ιστορική εφημερίδα, η οποία ιδρύθηκε το 1876. Ιδιοκτήτης[51] της το 1917 ήταν ο Αδαμάντιος Κύρου κι η ιδεολογία της ήταν αρκετά συντηρητική. Ακολουθεί[52] η εφημερίδα **«Ελεύθερος Τύπος»**, η οποία ξεκίνησε να τυπώνεται το 1917. Πληροφορίες για τον ιδιοκτήτη της δυστυχώς δεν καταφέραμε να βρούμε, διευθυντής της όμως ήταν τότε ο Ανδρέας Καβαφάκης. Ιδεολογικά έτεινε προς την πλευρά του Ελευθερίου Βενιζέλου. Τέλος, η τελευταία αθηναϊκή εφημερίδα που συναντάμε είναι[53] η εφημερίδα

---

[45] Αλφαβητικός Κατάλογος Έντυπου Αρχείου Εφημερίδων της ΓΓΕΕ-ΓΓΜΕ (2011), ανακτήθηκε από: https://media.gov.gr/cms/uploads/2018/01/katalogos_efhmeridwn_ggee-ggme_2011.pdf, Αθήνα, σ.39, 01/02/2021

[46] *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 15 Ιουνίου 1914 – 7 Απριλίου 1941

[47] *Σκριπ,* Αθήνα 7 Αυγούστου 1917 – 9 Αυγούστου 1917

[48] *Αστήρ,* Αθήνα 7 Αυγούστου 1917 – 13 Αυγούστου 1917

[49] *Αθήναι,* Αθήνα 7 Αυγούστου 1917 – 14 Αυγούστου 1917

[50] *Εστία* Ημερήσια Εφημερίς, ανακτήθηκε από: https://www.estianews.gr/, 01/02/2021

[51] *Εστία,* Αθήνα 7 Αυγούστου 1917 – 18 Αυγούστου 1917

[52] *Ελεύθερος Τύπος,* Αθήνα 8 Αυγούστου 1917 – 17 Αυγούστου 1917

[53] *Εμπρός,* Αθήνα 7 Αυγούστου 1917 – 14 Αυγούστου 1917

«Εμπρός», η οποία χρονολογούνταν από το 1897. Η συγκεκριμένη εφημερίδα βρίσκονταν υπό την ιδιοκτησία του Δημητρίου Καλαποθάκη και σχετικά με την ιδεολογία που αυτή πρέσβευε, θα λέγαμε πως εξέπεμπε έναν εθνικοπατριωτικό χαρακτήρα που κυμαίνονταν πάνω από το συνηθισμένα όρια της εποχής.

Συν τοις άλλοις, θα μας απασχολήσουν και κάποιες εφημερίδες άλλων πόλεων. Ας ξεκινήσουμε με την[54] εφημερίδα **«Ταχυδρόμος»** η έδρα της οποίας βρίσκονταν στον Βόλο. Ο «Ταχυδρόμος» ιδρύθηκε το 1917, δηλαδή το ίδιο έτος που συνέβη το γεγονός που μελετάμε. Ιδιοκτήτης του ήταν ο Αλέξανδρος Μέρος ενώ με βάση την έρευνα δεν μπορούμε να εξάγουμε ασφαλές συμπέρασμα για την ιδεολογία του μέσου. Πάμε τώρα στην[55] εφημερίδα **«Ήπειρος»** η οποία κυκλοφορούσε στα Ιωάννινα. Η ύπαρξή της χρονολογούνταν από το 1910 κι ιδιοκτήτης της ήταν ο Δημήτριος Κούτσκος. Ο ιδεολογικός άξονας γύρω από τον οποίο κινούνταν η «Ήπειρος» ήταν διττός αλλά ταυτόσημος: αφενός μεν «αντιβενιζελική», αφετέρου δε «φιλοβασιλική».

Στην συνέχεια συναντάμε την εφημερίδα[56] **«Νεολόγος Πατρών»**, η οποία ιδρύθηκε το 1894. Για αυτήν δεν έχουμε στοιχεία για την ιδιοκτησία της. Η ιδεολογία της πάντως έτεινε προς την πλευρά του βασιλιά. Το ακριβώς αντίθετο ισχύει για την εφημερίδα[57] **«Νέα Εφημερίς»** του Ηρακλείου, η οποία υποστήριζε τον Βενιζέλο. Συστάθηκε το 1912 κι ιδιοκτήτης της ήταν ο Ιωάννης Μουρέλλος. Τέλος, στο ίδιο μήκος κύματος με βάση την ιδεολογία ήταν[58] κι η εφημερίδα **«Ταχυδρόμος – Ομόνοια»** με έδρα την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, η οποία υποστήριζε επίσης τον Βενιζέλο. Ιδρύθηκε το 1880 και το 1917 ιδιοκτήτης της ήταν ο Σωτήριος Διάτσης.

---

[54] *Ταχυδρόμος,* Βόλος 7 Αυγούστου 1917
[55] *Ήπειρος,* Ιωάννινα 10 Αυγούστου 1917 – 12 Αυγούστου 1917
[56] *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8 Αυγούστου 1917 – 9 Αυγούστου 1917
[57] *Νέα Εφημερίς*, Ηράκλειο 9 Αυγούστου 1917
[58] *Ταχυδρόμος – Ομόνοια»*, Αλεξάνδρεια 9 Αυγούστου 1917 – 10 Αυγούστου 1917

Α) Οι συνέπειες της πυρκαγιάς στον τύπο

Η πυρκαγιά που ξέσπασε στην Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1917 υπήρξε ένα σημαντικό γεγονός, τόσο για την ιστορία της πόλης σε άμεσο τοπικό επίπεδο όσο και γενικότερα για ολόκληρη την ελληνική επικράτεια στο σύνολό της. Είναι αυτονόητο ότι τα μέσα ενημέρωσης για τα οποία πρόκειται να μιλήσουμε είναι βεβαίως οι εφημερίδες οι οποίες εκδίδονταν την εποχή εκείνη. Να τονίσουμε φυσικά πως η μελέτη μας θα επικεντρωθεί σε εφημερίδες διαφόρων πόλεων κι όχι μόνο σε αυτές που εκδίδονταν την χρονική περίοδο πριν την πυρκαγιά στην Θεσσαλονίκη.

Είναι αλήθεια πως η πυρκαγιά προκάλεσε ανεπανόρθωτες καταστροφές σε ένα πολύ μεγάλο κομμάτι της πόλης και πιο συγκεκριμένα στο ιστορικό της κέντρο, εκεί οπού πάρα πολλά κτίρια τυλίχτηκαν στις φλόγες και θάφτηκαν κάτω από τις στάχτες που άφησε στο πέρασμα της η φωτιά. Εξαίρεση στον κανόνα δεν[59] αποτέλεσαν ούτε τα γραφεία πολλών τοπικών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης τα οποία υπέστησαν κι αυτά με την σειρά τους ανεπανόρθωτες καταστροφές εξαιτίας της πύρινης λαίλαπας που «σάρωσε» την πόλη. Σημαντικότατο πρόβλημα υπήρξε κι η καταστροφή των αρχείων που διατηρούσαν στην κατοχή τους τα έντυπα μέσα της πόλης, η σημασία των οποίων ήταν ιδιαιτέρως πολύτιμη. Έτσι λοιπόν, άμεση συνέπεια της πυρκαγιάς ήταν η προσωρινή παύση λειτουργίας επτά εφημερίδων της Θεσσαλονίκης.

Ορισμένες όμως από τις εφημερίδες της εποχής που είχαν υποστεί ζημιά χάνοντας τις εγκαταστάσεις τους εξαιτίας της φωτιάς βρήκαν τρόπο ώστε να μπορέσουν να λειτουργήσουν, έστω και σε προσωρινό επίπεδο. Η λύση[60] στο πρόβλημα που είχε προκύψει δόθηκε από την εφημερίδα «Άγκυρα» η οποία είχε την έδρα της στην τότε οδό Εθνικής Αμύνης. Οι εφημερίδες που είχαν πληγεί λοιπόν αφού πρώτα είχαν έρθει σε συνεννόηση με την εφημερίδα «Άγκυρα», χρησιμοποίησαν την πρώτη περίοδο που ακολούθησε την πυρκαγιά τους χώρους που αυτή εξέδιδε το φύλλο της με σκοπό να μπορέσουν κι αυτές με την σειρά τους να συνεχίσουν όσον το δυνατόν ομαλότερα την λειτουργία τους, έστω κι υπό αυτές τις δυσμενείς συνθήκες. Πρόκειται για πέντε στον αριθμό εφημερίδες, τόσο ελληνόφωνες όσο και ξενόφωνες, οι οποίες εκδίδονταν σε ημερήσια βάση.

---

[59] Γιώργος Αναστασιάδης, *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 57
[60] Γιώργος Αναστασιάδης, *Ο τύπος της Θεσσαλονίκης στον 20ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 23

Αξίζει να τονίσουμε πως λύση στο πρόβλημα που προέκυψε σχετικά με την λειτουργία την εφημερίδων της πόλης μετά το καταστροφικό γεγονός της φωτιάς προσπάθησε[61] να δώσει κι ο τοπικός Δήμος της Θεσσαλονίκης, ο οποίος είχε προχωρήσει στην δημιουργία πρόχειρων δομών οι οποίες ήταν φτιαγμένες από ξύλο. Τέτοιου είδους δομές είχαν δημιουργηθεί επί της οδού για την οποία κάναμε λόγο προηγουμένως, δηλαδή επί της οδού Εθνικής Αμύνης όπως ονομάζονταν τότε. Να αναφέρουμε ενδεικτικά πως μια εκ των εφημερίδων που χρησιμοποίησαν με σκοπό την συνέχιση της λειτουργίας τους αυτές τις πρόχειρες δομές του Δήμου Θεσσαλονίκης ήταν η εφημερίδα με την επωνυμία «Νέα Αλήθεια», της οποίας οι εγκαταστάσεις δεν διασώθηκαν από τις φλόγες.

Σε αντίθεση όμως με όλα αυτά για τα οποία έχουμε μιλήσει έως τώρα, δηλαδή την καταστροφή των γραφείων αρκετών εφημερίδων της Θεσσαλονίκης, υπήρξαν και μερικές εφημερίδες οι οποίες στάθηκαν τυχερές και γλύτωσαν από την πυρκαγιά του 1917. Ο Μανώλης Κανδυλάκης[62] μας δίνει την σχετική πληροφορία για μερικές από αυτές και κάνει λόγο χαρακτηριστικά για τις εφημερίδες με την επωνυμία «Μακεδονία», «Το Φως» και «Λ΄ Εντεπαντάν». Δεν υπάρχει λόγος όμως να εισέλθουμε σε περαιτέρω λεπτομέρειες ούτε σχετικά με αυτές που επιβίωσαν αλλά ούτε και σχετικά με όλες όσες βίωσαν την καταστροφή εξαιτίας της πυρκαγιάς. Μας αρκεί η αναφορά ότι δεν ζημιώθηκαν όλες και πως ορισμένες εξ' αυτών συνέχισαν κανονικά την έκδοση των φύλλων τους.

---

[61] Μανώλης Κανδυλάκης, *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης: συμβολή στην ιστορία του τύπου 1912-1923,* τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 53

[62] Στο ίδιο, σ. 91, 145 & 499

Β) Πως αντιμετώπισε ο ελληνικός τύπος της εποχής το ζήτημα της πυρκαγιάς

Εφημερίδες Θεσσαλονίκης

Προτού όμως προχωρήσουμε, να κάνουμε ξανά μια υπενθύμιση για λόγους λειτουργικότητας πως οι ημερομηνίες - χρονολογίες που πρόκειται να αναφέρουμε βασίζονται στο παλαιό ημερολόγιο που ίσχυε κατά το έτος 1917 στην Ελλάδα.

Είναι απολύτως λογικό η μελέτη μας να ξεκινάει από τις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης η οποία δεινοπάθησε εξαιτίας της πυρκαγιάς. Από την στιγμή που η εξέλιξη της φωτιάς πήρε επικίνδυνη τροπή λόγω[63] των ισχυρών ανέμων που έπνεαν στην ευρύτερη περιοχή, ένα πολύ μεγάλο μέρος της πόλης μέσα στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και το κέντρο της τυλίχτηκε στις φλόγες. Από την πυρκαγιά δεν γλύτωσαν ούτε τα κτίρια που φιλοξενούσαν τις εφημερίδες της πόλης. Άμεση συνέπεια είναι να μην έχουμε τόσο πολλά φύλλα σχετικά με το ζήτημα που μας απασχολεί, το αντίθετο μάλιστα.

Ας ξεκινήσουμε όμως με την εφημερίδα **«Το Φως»**, από την οποία έχουμε στην διάθεσή μας δυστυχώς λίγα φύλλα της προς μελέτη. Πρόκειται για μια εκ των εφημερίδων που τα γραφεία της δεν κάηκαν. Σημειωτέον, αξίζει να προσθέσουμε πως[64] το πρωτοσέλιδο για το οποίο πρόκειται να μιλήσουμε είναι το πρώτο το οποίο εκδόθηκε ύστερα από το ξέσπασμα και το σβήσιμο της φωτιάς. Έτσι λοιπόν, ως προς το φύλλο[65] που δημοσιεύτηκε λίγες μέρες αφότου συνέβη το αναπάντεχο συμβάν κι ειδικότερα την Δευτέρα 14 Αυγούστου 1917, η εφημερίδα «Το Φως» αφιερώνει το μεγαλύτερο κομμάτι του πρωτοσέλιδου στην πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης. Πιο συγκεκριμένα, είναι εμφανέστατη η επικεφαλίδα στην οποία αναγράφεται η φράση «Με τα δάκρυά μας...» ενώ ακολουθεί και πάλι στο πρωτοσέλιδο μια δεύτερη επικεφαλίδα (ακριβώς κάτω από το πρώτο άρθρο) με τίτλο «Η καταστροφή της Θεσσαλονίκης».

Είναι ξεκάθαρο πως και στα δύο χωρία του πρωτοσέλιδου γίνεται λόγος για τα δεινά που προκάλεσε η φωτιά στην πόλη μέσα σε έντονο κλίμα θλίψης. Το αρνητικό συναίσθημα κυριαρχεί σε αυτό το φύλλο και καθώς το διαβάζει κανείς μπορεί να το αντιληφθεί μέσα από την χρήση φράσεων που το μαρτυρούν. Παραδείγματος χάριν, στο πρώτο άρθρο διαβάζουμε *«Με φοβισμένα τα βλέμματα και την έκφρασην της απόγνωσης.."* ή *"Ποιος σταυρός είναι αυτός πελώριος και τι Γολγοθάς πανύψηλος να σταυρώνεται εξακολουθή...»* τα οποία ο αρθρογράφος τα γράφει υπό το συναίσθημα της απελπισίας, τόσο εξαιτίας της πυρκαγιάς όσο κι εξαιτίας των γενικότερων προβλημάτων της ελληνικής επικράτειας.

---

[63] Βακαλόπουλος, ο.π., σ. 387
[64] Κανδυλάκης, ο.π., σ. 146
[65] *Το Φως*, Θεσσαλονίκη 14 Αυγούστου 1917

Το δεύτερο άρθρο που ακολουθεί ακριβώς από κάτω είναι εξολοκλήρου αφιερωμένο στην καταστροφική πυρκαγιά, κάτι που φαίνεται άλλωστε και από τον τίτλο του. Όπως λοιπόν το πρώτο, έτσι κι αυτό το δεύτερο άρθρο έχει φράσεις οι οποίες μας δείχνουν το μέγεθος της καταστροφής. Ο αρθρογράφος είναι εξίσου κατηγορηματικός, γράφοντας για παράδειγμα *«...και κάτω από την λεπτήν υψηλήν φωτεινήν σου κορδέλλαν εκεί όπου ήτο το κέντρον, η καρδιά, η ζωή, η κίνησις της πόλεως είνε μαύρη, θλιβερή και αποπνυκτικό σκοτάδι απλώνεται...”* ή αλλού *“...η σύλληψις και της πλέον Απαισιόδοξου μανίας ο φόβος δεν αιμπορούσαν ποτέ να φαντασθούν, δεν αιμπορούσαν ποτέ να συλλάβουν την τρομερόν φρίκην την οποίαν η ψυχή μας ησθάνθη όταν αντίκρυσεν η ματιά μας τη νεκρωμένη πλέον πόλις τη θλιβερήν εμφάνισιν»*. Είναι ξεκάθαρη η θλίψη και η στεναχώρια που ένιωθαν οι ντόπιοι κάτοικοι, οι οποίοι έβλεπαν την όμορφη πόλη τους να είναι πλέον κατεστραμμένη. Την θέση των πολλών χρωμάτων πήραν στο εξής δύο μόνο χρώματα: το γκρι και το μαύρο, τα οποία κυριαρχούσαν παντού εξαιτίας της στάχτης που είχε αφήσει πίσω της η πυρκαγιά.

Η εφημερίδα «Το Φως» όμως ασχολήθηκε επίσης και με το ζήτημα της αποκατάστασης των πυρόπληκτων ανθρώπων που έχασαν τα σπίτια τους εξαιτίας της πυρκαγιάς. Πιο συγκεκριμένα, στο πρωτοσέλιδό της που εκδόθηκε[66] την Πέμπτη 17 Αυγούστου 1917 (λίγες μέρες μετά από αυτό που σχολιάσαμε πριν) το κυρίαρχο ζήτημα που απασχόλησε την εφημερίδα ήταν όπως χαρακτηριστικά γράφτηκε στο πρώτο της φύλλο η περίθαλψη των πληγέντων. Ειδικότερα, η επικεφαλίδα του φύλλου της τής 17ης Αυγούστου 1917 έγραφε με μεγάλα γράμματα τα εξής: *«Μετά την καταστροφήν, Ο συνοικισμός της Τούμπας, Η περίθαλψις των παθόντων, Πως ζουν - Πως περιθάλπτονται - Τα μέτρα των αρχών»*. Είναι αντιληπτό ότι στο συγκεκριμένο άρθρο αυτό με το οποίο ασχολείται το «Φως» είναι η καθημερινότητα καθώς και τα νέα αρνητικά δεδομένα που είχαν διαμορφωθεί για τους άστεγους πυροπαθείς μετά το σβήσιμο της φωτιάς και την απομάκρυνσή τους από τις πατρογονικές τους εστίες έτσι ώστε να διαμείνουν σε κάποια άλλη πρόχειρη και συνάμα προσωρινή εγκατάσταση.

Στον αντίποδα, η άλλη μεγάλη εφημερίδα της πόλης η οποία δεν υπέστη ζημιά από την πυρκαγιά του 1917 ήταν η **«Μακεδονία»**, η οποία έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην «επόμενη μέρα» τόσο των πληγέντων κατοίκων της Θεσσαλονίκης όσο και της ίδιας της πόλης. Για να γίνουμε πιο σαφείς, στο φύλλο της[67] που εκδόθηκε την Κυριακή 3 Σεπτεμβρίου 1917, δηλαδή αρκετές μέρες μετά το θλιβερό συμβάν, η «Μακεδονία» ασχολείται με τα προβλήματα που είχαν προκύψει σχετικά με την στέγαση αλλά και την σίτιση των αστέγων. Έτσι, στο πρωτοσέλιδο που τύπωσε εκείνη την ημέρα ο συντάκτης που επιμελήθηκε το άρθρο με τίτλο «Οικίσκους και λαϊκά συσσίτια» έγραψε χαρακτηριστικά πως *«Πρέπει ήδη να στρέψωμεν ακεραίαν την προσοχήν και μέριμναν μας προς τους αστέγους και την θέσιν τούτων να βελτιώσωμεν”* καθώς και ότι *“Μόνη η στέγασις δεν αρκεί, διότι, εκτός του καταλλύματος, έχουν ανάγκην τροφής τα θύματα ταύτα»*. Είναι αντιληπτό πως το πρόβλημα της στέγασης και κυρίως αυτό της κάλυψης των διατροφικών αναγκών των αστέγων ήταν πολύ σοβαρότερα από ότι ίσως είχαν φανταστεί κι οι ίδιοι οι αρμόδιοι φορείς.

---

[66] *Το Φως*, Θεσσαλονίκη 17 Αυγούστου 1917
[67] *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 3 Σεπτεμβρίου 1917

Παράλληλα, στο ίδιο πρωτοσέλιδο[68] διαβάζουμε και για τις διαμαρτυρίες των πυροπαθών κατοίκων ως προς το ζήτημα που είχε προκύψει σχετικά με τις αποζημιώσεις που διεκδικούσαν από τις ασφαλιστικές εταιρείες στις οποίες ήταν ασφαλισμένα μερικά σπίτια, καταστήματα ή επαγγελματικοί χώροι. Εκτός όμως αυτού του σημαντικού ζητήματος, μας δίνεται η δυνατότητα να αποκτήσουμε σημαντικές πληροφορίες και για άλλα θέματα που είχαν προκύψει. Για παράδειγμα, πληροφορούμαστε για την διανομή του ψωμιού στους πληγέντες κατοίκους ή για την επίσκεψη ενός κυβερνητικού αξιωματούχου σε κάποιες από τις κατασκηνώσεις που είχαν στηθεί πρόχειρα (με την βοήθεια των Βρετανών όπως διαβάζουμε) για την προσωρινή εγκατάσταση των αστέγων με σκοπό να συνομιλήσει μαζί τους για τα προβλήματα που είχαν προκύψει ενώ επίσης υπάρχει άρθρο το οποίο κάνει λόγο για την προκήρυξη δημοπρασίας που θα πραγματοποιούνταν με σκοπό την *«Κατασκευή υγιεινών κλιβάνων»*, το οποίο ήταν κι ο τίτλος του άρθρου.

Η εφημερίδα «Μακεδονία» ασχολήθηκε όμως και με ένα ακόμα σημαντικό ζήτημα που είχε προκύψει μετά την πυρκαγιά του 1917. Στο πρωτοσέλιδο που εκδόθηκε λίγες μέρες αργότερα και πιο συγκεκριμένα[69] την Παρασκευή 15 Σεπτεμβρίου 1917, το κυρίαρχο ζήτημα το οποίο απασχόλησε το συγκεκριμένο έντυπο μέσο ήταν το ζήτημα της ανοικοδόμησης της (νέας) Θεσσαλονίκης. Στην συγκεκριμένη πρώτη σελίδα του φύλλου αυτού με αριθμό 2054, είναι εμφανές πως κυριαρχεί μια συνέντευξη που έδωσε στην ομώνυμη εφημερίδα ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, τότε αρμόδιος υπουργός της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με το ζήτημα της ανοικοδόμησης της Θεσσαλονίκης καθώς κι ένα άρθρο το οποίο αναφέρεται σε ορισμένες επαφές που είχε ο υπουργός κατά την διάρκεια της παραμονής του στην πόλη. Στην συνέντευξη αυτή στην οποία αναφερθήκαμε ο Παπαναστασίου προσπάθησε να καθησυχάσει τον κόσμο και να δημιουργήσει ένα αίσθημα ασφάλειας ως προς το χρονικό πλαίσιο που απαιτούνταν σε πρώτη φάση για την μελέτη αλλά και τα σχέδια του έργου και κατόπιν για την υλοποίησή του.

Ταυτόχρονα, η υπόλοιπη συνέντευξή του κινήθηκε στο ίδιο μήκος κύματος. Ο Παπαναστασίου έδωσε μια πρώτης τάξεως ιδέα περί του τι διαδικασία είχε σκοπό να πράξει η κυβέρνηση την οποία εκπροσωπούσε ως προς το σπουδαίο αυτό ζήτημα, ενώ την ίδια στιγμή έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου σχετικά με πιθανές επιπλοκές που ενδεχομένως θα παρουσιαζόντουσαν στο όλο σχέδιο από μέρους των παλαιών ιδιοκτητών. Τέλος, προσπάθησε για ακόμα μια φορά να διαβεβαιώσει τόσο τους απλούς πολίτες όσο και τους εμπόρους (που είχαν καταστραφεί από την πυρκαγιά) ότι το κυβερνητικό επιτελείο θα έκανε ότι ήταν δυνατόν για να λυθούν τα προβλήματα. Ξεκάθαρα, το σημαντικότερο σκέλος από όλη αυτήν την συνέντευξη είναι η αναφορά του Παπαναστασίου ως προς το τι σκέφτεται να πράξει η κυβέρνηση της οποίας είναι υπουργός.

---

[68] *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 3 Σεπτεμβρίου 1917
[69] *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 15 Σεπτεμβρίου 1917

Σε συνέχεια όμως των όσων αναφέραμε στις προηγούμενες δύο παραγράφους, η εφημερίδα «Μακεδονία» και πάλι ασχολήθηκε με τα ίδια ζητήματα και στο φύλλο της που δημοσίευσε την αμέσως επόμενη ημέρα, δηλαδή[70] το Σάββατο 16 Σεπτεμβρίου 1917. Η εφημερίδα φιλοξένησε στο πρωτοσέλιδό της για ακόμα μία φορά δηλώσεις κυβερνητικών αξιωματούχων. Αυτήν την φορά εκτός από τις δηλώσεις του υπουργού Αλέξανδρου Παπαναστασίου, αναγράφτηκαν κι όσα δήλωσε ο Περικλής Αργυρόπουλος, ο κυβερνητικός αντιπρόσωπος που είχε επίσης στείλει στην Θεσσαλονίκη η κυβέρνηση. Το μήνυμα που προσπάθησαν να περάσουν στους πολίτες μέσω των δηλώσεών τους ήταν ότι η κυβέρνηση των Αθηνών συμμερίζονταν τα προβλήματα που είχαν προκύψει λόγω της πυρκαγιάς και πως είχε σκοπό να δώσει άμεση λύση σε αυτά. Οι δηλώσεις του Αργυρόπουλου είχαν εκτός των άλλων τον στόχο να προσδώσουν ελαφρυντικά στον τρόπο που η ελληνική ηγεσία χειρίζονταν τα ζητήματα, ενώ οι δηλώσεις του Παπαναστασίου είχαν και πάλι επεξηγηματικό χαρακτήρα ως προς την διαδικασία που επρόκειτο να ακολουθηθεί για την ανοικοδόμηση της νέας πόλης.

Από όσα διαβάζουμε, φαίνεται πως η βασική διαφορά που εντοπίζεται σε σύγκριση με τις δηλώσεις που έκανε ο υπουργός μια μέρα νωρίτερα ήταν η αναφορά του ως προς το να βρεθεί μια προσωρινή λύση για την λειτουργία του εμπορίου εντός της κατεστραμμένης περιοχής, μέσω δηλαδή πρόχειρων κατασκευών ή επαναδιορθώσεων κτιρίων που δεν γνώρισαν ολοκληρωτική καταστροφή από την φωτιά. Για αυτό το τελευταίο σκέλος των δηλώσεων μπορούμε να αντλήσουμε σημαντικές πληροφορίες και μέσα από το αντίστοιχο άρθρο που δημοσίευσε η εφημερίδα και σε κάποια από τις επόμενες σελίδες της από το ίδιο φύλλο που εκδόθηκε στις 16 Σεπτεμβρίου 1917. Σχετικά με το συγκεκριμένο φύλλο, αυτό που κρατάμε είναι οι πληροφορίες που δίνει ο Παπαναστασίου τόσο ως προς την διαδικασία που σκέφτεται να ακολουθήσει η ελληνική κυβέρνηση για την ανοικοδόμηση γενικότερα όσο κι ως προς τις σκέψεις που γίνονταν σχετικά με το ζήτημα της λειτουργίας του εμπορίου στην Θεσσαλονίκη ειδικότερα.

Αυτές είναι κάποιες ενδεικτικές εκδόσεις εφημερίδων της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917. Πρόκειται για εκδόσεις οι οποίες είχαν ως κυρίαρχο θέμα την πυρκαγιά ή ζητήματα που προέκυψαν με το σβήσιμο αυτής. Δεν ήταν όμως μόνο ο τύπος της Θεσσαλονίκης που ασχολήθηκε με το ζήτημα της πυρκαγιάς και τις επιπτώσεις της. Ας δούμε λοιπόν με ποιον τρόπο αποτύπωσαν τα ίδια γεγονότα οι αντίστοιχες εφημερίδες της Αθήνας.

[70] *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη 16 Σεπτεμβρίου 1917

Εφημερίδες Αθηνών

Ήταν απολύτως αναμενόμενο πως το θλιβερό γεγονός αργά ή γρήγορα θα έπαιρνε μεγάλες διαστάσεις και θα τα άσχημα νέα θα διαδίδονταν σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Εξαίρεση στον κανόνα δεν θα μπορούσε να αποτελέσει η πόλη των Αθηνών κι ειδικότερα οι εφημερίδες που τυπώνονταν σε αυτήν.

Ας ξεκινήσουμε με την εφημερίδα **«Σκριπ»**, η οποία κυκλοφορούσε σε καθημερινή βάση. Η πρώτη καταγραφή του γεγονότος που μπορούμε να διαβάσουμε σε αυτήν είναι στην δεύτερη σελίδα του φύλλου[71] που εξέδωσε την Δευτέρα 7 Αυγούστου 1917, δύο μέρες μετά το ξέσπασμα της πυρκαγιάς. Ο τίτλος του άρθρου είναι ξεκάθαρος και προϊδεάζει τον αναγνώστη για το τι αναμένεται να διαβάσει: *«Τεράστια πυρκαϊά εν Θεσσαλονίκη - Αποτεφρώθησαν αι κεντρικαί συνοικίαι»*. Οι πληροφορίες που δίνονται στο συγκεκριμένο άρθρο δεν είναι λεπτομερείς, όμως καταγράφουν τους δύο βασικότερους άξονες του προβλήματος. Πρώτον και κυριότερον, ότι η φωτιά επεκτάθηκε με την βοήθεια των ανέμων προς το κεντρικότερο σημείο της πόλης το οποίο και καταστράφηκε και δεύτερον πως η κυβέρνηση επεδίωξε να λάβει όσο πιο γρήγορα γινόταν τα κατάλληλα μέτρα.

Το ενδιαφέρον όμως της εφημερίδας για το ζήτημα της Θεσσαλονίκης διευρύνθηκε με αποτέλεσμα στο φύλλο[72] που εξέδωσε την επόμενη ημέρα Τρίτη 8 Αυγούστου 1917 να υπάρχουν αρκετά άρθρα συναφή με την πυρκαγιά που είχε ισοπεδώσει την Θεσσαλονίκη. Στην πρώτη σελίδα της «Σκριπ» που δημοσιεύτηκε εκείνη την ημέρα η πυρκαγιά κατείχε ένα μεγάλο μέρος της, τόσο με την χρήση ενός άρθρου που συνόψιζε κατά κάποιον τρόπο το πρόβλημα όσο και μέσα από την καταγραφή της συνεδρίασης που πραγματοποίησε η ολομέλεια της Βουλής ως προς το πρόβλημα που είχε προκύψει. Το θέμα όμως απασχόλησε την «Σκριπ» και στην δεύτερη σελίδα της 8ης Αυγούστου 1917, εκεί που συναντούμε ένα μεγάλο σε έκταση άρθρο με τίτλο *«Η καταστρεπτική πυρκαϊά της Θεσσαλονίκης»*. Στο άρθρο αυτό ξαναγίνεται λόγος για την πυρκαγιά και τις επιπτώσεις της, αυτήν την φορά όμως με περισσότερες λεπτομέρειες κυρίως ως προς: το πως ξέσπασε, τα σημεία της πόλης στα οποία επεκτάθηκε, τα κτίρια τα οποία είτε κάηκαν είτε σώθηκαν, τους άστεγους καθώς και την κυβερνητική δράση.

Ένα ακόμα αξιόλογο σε έκταση αλλά και πληροφορίες άρθρο διαβάζουμε και στην δεύτερη σελίδα του φύλλου[73] που τυπώθηκε την Τετάρτη 9 Αυγούστου 1917. Σε αυτό, η εφημερίδα παραθέτει ορισμένες επιπρόσθετες πληροφορίες συνοψίζοντας και πάλι επί του θέματος. Η καταγραφή εστιάζεται στις ζημιές που είχαν προκληθεί, στα κτίσματα που είχαν διασωθεί ή είχαν καταστραφεί, στο ζήτημα της σίτισης και της στέγασης, στην μεταφορά και στην προσωρινή εγκατάσταση των πυρόπληκτων καθώς και στο πρόβλημα που είχε προκύψει με την σιδηροδρομική σύνδεση που ένωνε την Θεσσαλονίκη με την Αθήνα. Τις επόμενες ημέρες το ενδιαφέρον της «Σκριπ» για τα ζητήματα της πυρκαγιάς μειώθηκε σε μεγάλο βαθμό.

---

[71] *Σκριπ*, Αθήνα 7 Αυγούστου 1917
[72] *Σκριπ*, Αθήνα 8 Αυγούστου 1917
[73] *Σκριπ*, Αθήνα 9 Αυγούστου 1917

Συνεχίζουμε με την εφημερίδα **«Αστήρ»**. Πρόκειται για μια *«Καθημερινή πρωϊνή εφημερίς των Φιλελεύθερων αρχών»* όπως χαρακτηριστικά αναγράφονταν σε κάθε της πρωτοσέλιδο. Βεβαίως, ήταν φίλα προσκείμενη στο κόμμα των Φιλελευθέρων, δηλαδή το τότε κυβερνητικό[74] κόμμα υπό τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η πρώτη αναφορά που συναντάμε στο συγκεκριμένο έντυπο μέσο είναι[75] την Δευτέρα 7 Αυγούστου 1917, εκεί όπου στην δεύτερη σελίδα της φιλοξενείται ένα σχετικά μικρό άρθρο με τίτλο *«Μεγάλη πυρκαϊά εν Θεσσαλονίκη»* στο οποίο γίνεται μιας πρώτης τάξεως καταγραφή του τραγικού γεγονότος.

Την αμέσως επόμενη ημέρα[76] (8 Αυγούστου 1917) η εφημερίδα ασχολήθηκε περισσότερο με το ζήτημα της πυρκαγιάς καθώς το συναφές με το θέμα μας άρθρο ήταν μεγαλύτερο σε έκταση αλλά και σε πιο εμφανές σημείο πάνω στο φύλλο. Σε αυτό, ο «Αστήρ» έδινε περισσότερες λεπτομέρειες μιλώντας για την πορεία που ακολούθησε η φωτιά, για τα κτίρια και τις οδούς που είχαν καεί καθώς και για το πρόβλημα στέγασης που αντιμετώπιζαν οι πληγέντες. Ταυτόχρονα, διαβάζουμε και για την δράση που ανέλαβαν οι υπουργοί ως προς την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Όπως στα δύο προαναφερθέντα φύλλα, έτσι και σε αυτό[77] που κυκλοφόρησε την Τετάρτη 9 Αυγούστου 1917 η δεύτερη σελίδα είναι αυτή μας κεντρίζει το ενδιαφέρον. Σε αυτήν ο «Αστήρ» δημοσίευσε ένα άρθρο σε κεντρικό σημείο το οποίο σε αντίθεση με τις προηγούμενες δύο μέρες, αυτήν την φορά έδινε πληροφορίες για τα καταστήματα τα οποία γλύτωσαν και δεν καταστράφηκαν από την πυρκαγιά, για το ποσό της ζημιάς που υπολογίζονταν για τα δημόσια κτίρια καθώς και για την αποκατάσταση των τηλεγραφικών συγκοινωνιών. Στην ίδια σελίδα η εφημερίδα παραθέτει και κάποιες έκτακτες ειδήσεις που προέκυψαν την (προηγούμενη) νύχτα σχετικά με την συγκέντρωση και την μεταφορά αρκετών αστέγων σε άλλες πόλεις της Ελλάδας, ούτως ώστε να βρουν κάποιου είδους προσωρινή στέγαση.

Όμως, το ενδιαφέρον της εφημερίδας στο φύλλο[78] της 10ης Αυγούστου περιορίστηκε στην αναφορά ότι ο Δήμος Αθηναίων έλαβε την πρωτοβουλία να παρέχει οικονομική βοήθεια πενήντα χιλιάδων δραχμών στην Θεσσαλονίκη καθώς και στις δηλώσεις του Δήμαρχου Αθηναίων σχετικά με αυτήν την σπουδαία κίνηση εκ μέρους του. Η επόμενη είδηση που μπορούμε να διαβάσουμε στον «Αστήρ» σχετικά με την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης είναι[79] την Κυριακή 13 Αυγούστου 1917, εκεί όπου στην δεύτερη σελίδα δίνονται οι πληροφορίες σχετικά με τα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση για τους πυροπαθείς και στην τέταρτη σελίδα η είδηση ότι επρόκειτο να μεταβούν στην συμπρωτεύουσα για το ζήτημα της πυρκαγιάς τόσο ο βασιλιάς όσο κι ο πρωθυπουργός. Τις επόμενες ημέρες το ενδιαφέρον της εφημερίδας για τα ζητήματα που άφησε πίσω της η πυρκαγιά είχε μειωθεί δραματικά.

---

[74] Ανώτατοι Άρχοντες και Πρωθυπουργοί της Ελλάδας, στο: https://www.sansimera.gr/articles/42
[75] *Αστήρ*, Αθήνα 7 Αυγούστου 1917
[76] *Αστήρ*, Αθήνα 8 Αυγούστου 1917
[77] *Αστήρ*, Αθήνα 9 Αυγούστου 1917
[78] *Αστήρ*, Αθήνα 10 Αυγούστου 1917
[79] *Αστήρ*, Αθήνα 13 Αυγούστου 1917

Εκτός όμως από τον «Αστήρ» και την «Σκριπ», ορισμένες πληροφορίες για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης και τα παρεπόμενά της διαβάζουμε και στην καθημερινή εφημερίδα **«Αθήναι»**, η οποία ασχολήθηκε για πρώτη φορά με την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης την[80] Δευτέρα 7 Αυγούστου 1917. Στην δεύτερη σελίδα του φύλλου εκείνης της ημέρας συναντάμε ένα άρθρο με τίτλο *«Πυρκαϊά εις Θεσσαλονίκην»*, στο οποίο ο αρθρογράφος μας δίνει τις πρώτες βασικές πληροφορίες για το συμβάν, χωρίς την χρήση πολλών λεπτομερειών επί τους θέματος. Έτσι, η αναφορά εστιάζεται στο ότι ένα μεγάλο μέρος του κέντρου της πόλης είχε καεί, στο ότι υπήρξε διακοπή της συγκοινωνίας και φυσικά στις κυβερνητικές κινήσεις που πραγματοποιήθηκαν ή επρόκειτο να γίνουν. Το ενδιαφέρον όμως της εφημερίδας τις επόμενες ημέρες έγινε ακόμη πιο έντονο.

Πιο συγκεκριμένα, την[81] Τρίτη 8 Αυγούστου 1917 η «Αθήναι» αφιέρωσε ένα πολύ μεγάλο μέρος του πρωτοσέλιδού της στο θλιβερό γεγονός που συγκλόνισε την Θεσσαλονίκη, διαιρώντας το κατά κάποιο τρόπο σε δύο μέρη - άρθρα. Στο πρώτο μέρος του πρωτοσέλιδου, διαβάζουμε ένα άρθρο όπου ο τίτλος του είναι κατηγορηματικός: *«Τα εθνικά ατυχήματα - Ε καταστροφή της Θεσσαλονίκης - Τρομακτική πυρκαϊά»*. Προχωρώντας στην ανάγνωση του συγκεκριμένου άρθρου, διαβάζουμε μια γενική αναφορά ως προς το πρόβλημα κι ύστερα διαβάζουμε την επίσημη ανακοίνωση επί του θέματος δια στόματος του υπουργού Αλέξανδρου Παπαναστασίου καθώς και πληροφορίες από (ας μου επιτραπεί η έκφραση) «κυβερνητικές διαρροές» σχετικά με την εξέλιξη της φωτιάς καθώς και δημόσια κτίρια που είτε κάηκαν είτε σώθηκαν. Κατόπιν, ο αρθρογράφος πραγματοποιεί μια γεωγραφική επισκόπηση της Θεσσαλονίκης με αναφορές στις περιοχές που την απαρτίζουν, στα καιρικά της φαινόμενα καθώς και στην λαμπρή ιστορία της πόλης. Στο δεύτερο μέρος αυτού του πρωτοσέλιδου, φιλοξενείται ένα άρθρο το οποίο αναφέρει τις συνομιλίες που έγιναν στην Βουλή επί του θέματος.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και το φύλλο[82] της 9ης Αυγούστου 1917, με την μόνη διαφορά σε αυτό ότι η εφημερίδα έκανε αναφορά επί του ζητήματος της πυρκαγιάς όχι μόνο στο πρωτοσέλιδό της αλλά και στην δεύτερη σελίδα της. Ειδικότερα, στην πρώτη σελίδα υπάρχει ένα μεγάλο άρθρο στο οποίο υπάρχουν πέντε μικρότερες υποενότητες: πρώτον οι τελευταίες πληροφορίες που συνέλεξε η εφημερίδα για την πυρκαγιά και την έκταση που αυτή έλαβε εντός της πόλης, δεύτερον το ενδιαφέρον που έδειξε ο Γάλλος στρατηγός Σαράιγ, τρίτον τα κτίρια τα οποία γλύτωσαν από την πύρινη λαίλαπα, τέταρτον το ταξίδι στην Θεσσαλονίκη ορισμένων υπουργών και κυβερνητικών αξιωματούχων και πέμπτον η διανομή του ψωμιού στους πληγέντες κατοίκους. Στην δεύτερη σελίδα, μας δίνεται η δυνατότητα να διαβάσουμε την επίσημη έκθεση που συνέταξε ο ανώτερος διοικητής της χωροφυλακής Μακεδονίας σχετικά με την πυρκαγιά που έφερε τα πάνω - κάτω στην Θεσσαλονίκη. Παράλληλα, στην ίδια σελίδα μπορούμε να πληροφορηθούμε και για τα μέτρα που είχε λάβει η κυβέρνηση ως προς τον επισιτισμό της Θεσσαλονίκης.

---

[80] *Αθήναι*, Αθήνα 7 Αυγούστου 1917
[81] *Αθήναι*, Αθήνα 8 Αυγούστου 1917
[82] *Αθήναι*, Αθήνα 9 Αυγούστου 1917

Το σκηνικό άλλαξε στο φύλλο[83] που κυκλοφόρησε την Πέμπτη 10 Αυγούστου 1917, εκεί όπου το ζήτημα της πυρκαγιάς που έκαψε την Θεσσαλονίκη φιλοξενήθηκε μόνο στην δεύτερη σελίδα της εφημερίδας «Αθήναι». Σε αυτό, η εφημερίδα έδωσε αρχικά τις τελευταίες πληροφορίες της σχετικά με την βοήθεια που παρείχαν οι Συμμαχικές δυνάμεις (Γάλλων και Βρετανών) στις τοπικές αρχές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Εν συνεχεία, το άρθρο χωρίζεται και πάλι σε μικρότερες ενότητες, στις οποίες δίνεται από μία ξεχωριστή είδηση. Στην πρώτη υποενότητα διαβάζουμε για τις ενέργειες που πραγματοποίησαν οι αρχές (παραθέτοντας το τηλεγράφημα του κυβερνητικού αξιωματούχου Αργυρόπουλου), στην δεύτερη για τις οικονομικές ανάγκες των υπαλλήλων - πληγέντων και στην τρίτη για την άφιξη προσφύγων από την Θεσσαλονίκη στον Πειραιά καθώς και τα όσα αυτοί δήλωσαν μόλις έφθασαν εκεί. Στην συνέχεια του άρθρου αντλούμε πληροφορίες για την χρηματική βοήθεια που πρόσφερε ο Δήμος Αθηναίων στην Θεσσαλονίκη.

Δυστυχώς, το πρωτοσέλιδο της Παρασκευής 11 Αυγούστου 1917 δεν μας διασώζεται, ενώ η δεύτερη σελίδα αυτού του φύλλου δεν μας δίνει καμία πληροφορία για το θέμα που μας απασχολεί. Έτσι λοιπόν, οι επόμενες ειδήσεις που διαβάζουμε στην εφημερίδα «Αθήναι» για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης είναι στο φύλλο[84] που τυπώθηκε στις 12 Αυγούστου 1917. Η πρώτη στήλη του πρωτοσέλιδου είναι αφιερωμένη στην πυρκαγιά κι οι σημαντικότεροι άξονες πάνω στους οποίους κινείται είναι οι έως τότε νεότερες πληροφορίες οι οποίες σχετίζονταν με τα μέτρα που πήραν οι αρχές, το ενημερωτικό τηλεγράφημα που έστειλαν από την Θεσσαλονίκη οι αρμόδιοι υπουργοί καθώς κι οι οικονομικές συνεισφορές αλλά και τα συλλυπητήρια μηνύματα διαφόρων ξένων κρατών προς την ελληνική ηγεσία σχετικά με το θλιβερό γεγονός.

Σημαντικές πληροφορίες όμως αντλούμε και στο πρωτοσέλιδο[85] της 13ης Αυγούστου 1917 που μας δίνει σημαντικές ειδήσεις κατά κάποιο τρόπο για την «επόμενη μέρα» της πόλης και των πληγέντων κατοίκων της. Αρχικά, διαβάζουμε φυσικά τις τελευταίες πληροφορίες επί του θέματος κι εν συνεχεία διαβάζουμε κατά σειρά άλλα σημαντικά νέα που σχετίζονταν με τις ζημιές και τις ασφάλειες (των ακινήτων), με την μέριμνα για τους πυροπαθείς, με την ανοικοδόμηση της πόλης, με την στέγαση των πληγέντων, με τις επιτροπές εράνων, με την ανέγερση οικημάτων καθώς και με μερικά ακόμα δευτερεύοντα θέματα. Σε ότι αφορά την εφημερίδα «Αθήναι» διαβάζουμε και πάλι στο πρωτοσέλιδό[86] της στις 14 Αυγούστου 1917 σημαντικά νέα μετά την επάνοδο υπουργών όπως για παράδειγμα τι έδειξαν οι ανακρίσεις που διενεργήθηκαν, σε τι ποσό υπολογίζονταν οι ζημιές, τι είχε συμβεί με τον φωτισμό και την συγκοινωνία, τι ίσχυε με τις ασφάλειες κτιρίων, τι ορίζονταν για την ανέγερση (πρόχειρων) οικοδομημάτων για εργασιακούς ή στεγαστικούς λόγους καθώς και τι προβλέπονταν για το νέο σχέδιο πόλης. Τέλος, στην τρίτη σελίδα του ίδιου φύλλου γίνεται λόγος και για τις ανακοινώσεις του υπουργού Παπαναστασίου για το ποσό των δαπανών.

---

[83] *Αθήναι*, Αθήνα 10 Αυγούστου 1917
[84] *Αθήναι*, Αθήνα 12 Αυγούστου 1917
[85] *Αθήναι*, Αθήνα 13 Αυγούστου 1917
[86] *Αθήναι*, Αθήνα 14 Αυγούστου 1917

Ας μιλήσουμε όμως και για μερικές ακόμα εφημερίδες των Αθηνών. Η απογευματινή εφημερίδα **«Εστία»** στις[87] 7 Αυγούστου 1917 αναφέρθηκε για πρώτη φορά στην πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης με την παράθεση των αποφάσεων του υπουργού Αλέξανδρου Παπαναστασίου. Την επόμενη μέρα στο πρωτοσέλιδό της η εφημερίδα[88] σε ένα μικρό άρθρο συγκρίνει την πυρκαγιά του 1917 με την πυρκαγιά του 1890 πάλι της Θεσσαλονίκης, ενώ στην δεύτερη σελίδα δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες επί του θέματος. Την[89] Τετάρτη 9 Αυγούστου η «Εστία» στην δεύτερη σελίδα της ανέφερε μόνο το τηλεγράφημα που απέστειλε ο νομάρχης Θεσσαλονίκης, ενώ[90] στις 10 Αυγούστου και πάλι στην δεύτερη σελίδα της η εφημερίδα έγραψε για τα κτίρια που είχαν καταστραφεί, ενώ δεν παρέλειψε να αναφέρει και τις τελευταίες ειδήσεις ως προς την πυρκαγιά.

Στις 11 Αυγούστου η αναφορά[91] της εστιάζεται σε μια μικρή αναζωπύρωση της πυρκαγιάς, στα τηλεγραφήματα που ήρθαν από την Θεσσαλονίκη του απεσταλμένου της και των αρμόδιων υπουργών που βρίσκονταν ήδη εκεί καθώς και στην τηλεγραφική συγκοινωνία που είχε προσωρινά διακοπεί. Τις επόμενες ημέρες, η «Εστία» συνέχισε να ασχολείται με τα παρεπόμενα της πυρκαγιάς. Έτσι, στις 14 Αυγούστου[92] έθιξε το ζήτημα των κυβερνητικών μέτρων μετά την καταστροφή ενώ ανέφερε και την δήλωση - κάλεσμα του κυβερνητικού Αντιπροσώπου για παροχή έμψυχης βοήθειας, στις[93] 16 έκανε λόγο για διάφορα ζητήματα οικονομικής φύσεως, στις[94] 17 για την συνεισφορά των Βρετανών στα προβλήματα που προέκυψαν από την πυρκαγιά και τέλος στις[95] 18 το θέμα που την απασχόλησε ήταν η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης.

Σειρά έχει ο **«Ελεύθερος Τύπος»**. Πρόκειται για μια καθημερινή εφημερίδα η οποία ασχολήθηκε για πρώτη φορά με την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης στις[96] 8 Αυγούστου 1917. Στην στήλη «Ύσταται Ειδήσεις» της δεύτερης σελίδας συναντάμε το άρθρο που μας δίνει αρκετές πληροφορίες για το γεγονός της πυρκαγιάς όπως για παράδειγμα το πως ξεκίνησε, μέχρι που έφτασε, ποια κτίρια έκαψε, τι συνέβη με τους ανθρώπους που επλήγησαν καθώς και ποια ήταν η δράση των υπουργών. Και την μέρα που ακολούθησε[97] (9 Αυγούστου) η εφημερίδα πάλι στην ίδια στήλη έγραψε λεπτομερείς ειδήσεις για την καταστροφή συμπληρώνοντας κατά κάποιον τρόπο τα όσα είχαν γραφεί μια ημέρα νωρίτερα. Ειδήσεις σχετικές με την έκταση της φωτιάς και της καταστροφής, την φοβισμένη αντίδραση των κατοίκων, την συμβολή του στρατού, τις υλικές ζημιές καθώς και τα πρώτα μέτρα που έλαβε η κυβέρνηση.

---

[87] *Εστία*, Αθήνα 7 Αυγούστου 1917
[88] *Εστία*, Αθήνα 8 Αυγούστου 1917
[89] *Εστία*, Αθήνα 9 Αυγούστου 1917
[90] *Εστία*, Αθήνα 10 Αυγούστου 1917
[91] *Εστία*, Αθήνα 11 Αυγούστου 1917
[92] *Εστία*, Αθήνα 14 Αυγούστου 1917
[93] *Εστία*, Αθήνα 16 Αυγούστου 1917
[94] *Εστία*, Αθήνα 17 Αυγούστου 1917
[95] *Εστία*, Αθήνα 18 Αυγούστου 1917
[96] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 8 Αυγούστου 1917
[97] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 9 Αυγούστου 1917

Και στο φύλλο[98] όμως της 10ης Αυγούστου μπορούμε να διαβάσουμε ξανά στην στήλη που προαναφέραμε σημαντικά νέα όπως για την αναζωπύρωση της φωτιάς σε δύο σημεία, για τον επισιτισμό της πόλης και την βοήθεια που ζητήθηκε από τους Συμμάχους καθώς κι από άλλες πόλεις, για την αποκατάσταση της συγκοινωνίας που είχε διακοπεί προσωρινά, για την βοήθεια του Δήμου Αθηναίων καθώς και για τις ζημιές που υπέστη το τοπικό εμπόριο. Την επόμενη μέρα (11 Αυγούστου) το ενδιαφέρον [99]εστιάζεται αυτήν την φορά στην τρίτη σελίδα όπου αναφέρεται στα κυβερνητικά μέτρα, σε ορισμένες θλιβερές λεπτομέρειες για το γεγονός και στα σημεία της πόλης που είχαν τελικώς καεί, ενώ στην τέταρτη σελίδα του ίδιου φύλλου οι αναγνώστες πληροφορήθηκαν τόσο για το ότι ευτυχώς δεν υπήρξαν νεκροί όσο και για διάφορα ακόμα κυβερνητικά μέτρα.

Ο «Ελεύθερος Τύπος» συνέχισε να δείχνει το ενδιαφέρον του για τα ζητήματα που προέκυψαν μετά την πυρκαγιά. Στις[100] 12 Αυγούστου στην τρίτη και τέταρτη σελίδα παρέθεσε τα μέτρα της ελληνικής και της γαλλικής κυβέρνησης αντίστοιχα υπέρ των πυρόπληκτων. Στις[101] 13 Αυγούστου διαβάζουμε στις ίδιες σελίδες για την περίθαλψη των θυμάτων και για την επίσκεψη του βασιλιά Αλέξανδρου στην Θεσσαλονίκη αντίστοιχα. Στις[102] 14 Αυγούστου δίνονται οι πληροφορίες ότι ο βασιλιάς επέστρεψε στην Αθήνα και πως εν τέλει πέντε άνθρωποι έχασαν την ζωή τους εξαιτίας της πυρκαγιάς. Στις[103] 15 Αυγούστου η εφημερίδα παραθέτει την επιστολή ενός συνεργάτη της ο οποίος μετέφερε όλα αυτά που είχε δει στην Θεσσαλονίκη σχετικά με την φρικτή κατάσταση που επικρατούσε εντός της πόλης μετά την πυρκαγιά. Στο φύλλο[104] της 16ης Αυγούστου περιορίζεται σε κάποια κυβερνητικά μέτρα, ενώ σε αυτό που κυκλοφόρησε την επόμενη μέρα[105] (17 Αυγούστου) ο «Ελεύθερος Τύπος» έθιξε τα ζητήματα της ανοικοδόμησης της πόλης καθώς και των εράνων που πραγματοποιούνταν υπέρ των πληγέντων κατοίκων.

Τέλος, η καθημερινή εφημερίδα **«Εμπρός»** ασχολήθηκε κι αυτή με την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης. Η πρώτη είδηση που διαβάζουμε σε αυτήν ήταν την[106] Δευτέρα 7 Αυγούστου 1917, εκεί όπου στην δεύτερη σελίδα της υπάρχει η επίσημη ανακοίνωση για το συμβάν. Τις επόμενες δύο ημέρες το ενδιαφέρον της εφημερίδας για την πυρκαγιά κορυφώθηκε, με αποτέλεσμα στις[107] 8 Αυγούστου το μεγαλύτερο μέρος του πρωτοσέλιδου να είναι αφιερωμένο σε αυτήν μέσω τριών άρθρων. Στο πρώτο άρθρο πραγματοποιήθηκε μια πρώτης τάξεως αναφορά για το γεγονός καθώς και μια επίκληση προς πάσα κατεύθυνση για βοήθεια, στο δεύτερο αναγράφονταν σημαντικές πληροφορίες για την πυρκαγιά και την κυβερνητική δράση γύρω από αυτήν και το τρίτο άρθρο σχετίζονταν με το επίσημη δήλωση του Ελευθερίου Βενιζέλου από το βήμα της Βουλής για το συμβάν, μέσω του οποίου δίνονταν εκ νέου σημαντικές πληροφορίες. Στην δεύτερη σελίδα του ίδιου φύλλου υπάρχει επίσης η

---

[98] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 10 Αυγούστου 1917
[99] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 11 Αυγούστου 1917
[100] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 12 Αυγούστου 1917
[101] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 13 Αυγούστου 1917
[102] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 14 Αυγούστου 1917
[103] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 15 Αυγούστου 1917
[104] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 16 Αυγούστου 1917
[105] *Ελεύθερος Τύπος*, Αθήνα 17 Αυγούστου 1917
[106] *Εμπρός*, Αθήνα 7 Αυγούστου 1917
[107] *Εμπρός*, Αθήνα 8 Αυγούστου 1917

πληροφορία ότι η πυρκαγιά έσβησε. Την[108] Τετάρτη 9 Αυγούστου τα ζητήματα της πυρκαγιάς κατέλαβαν μεγάλο μέρος του πρωτοσέλιδου της εφημερίδας. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο άρθρα που σχετίζονται με την νυχτερινή επίσημη έκθεση για την πυρκαγιά: στο πρώτο γίνεται λόγος για την βοήθεια που έπρεπε να δοθεί στους πληγέντες ενώ στο δεύτερο δίνονται λεπτομέρειες για το πως εξαπλώθηκε η φωτιά καθώς για τα κτίρια που κάηκαν ή διασώθηκαν. Και στην δεύτερη σελίδα της όμως αναγράφονταν η επίσημη έκθεση για την πυρκαγιά. Από την[109] Πέμπτη 10 Αυγούστου το ενδιαφέρον του «Εμπρός» μειώθηκε αφού μόνο στην δεύτερη σελίδα υπήρχε ένα άρθρο με το τηλεγράφημα του Νομάρχη Θεσσαλονίκης καθώς και μερικές ακόμα πληροφορίες (μισθοί των δημοσίων υπαλλήλων, πρόσφυγες στον Πειραιά, βοήθεια του Δήμου Αθηναίων, αποκατάσταση τηλεγραφικής συγκοινωνίας).

Το φύλλο[110] της 11ης Αυγούστου δεν μας διασώζεται δυστυχώς. Στις[111] 12 Αυγούστου η εφημερίδα έγραψε στην τέταρτη σελίδα της για την κυβερνητική δράση Ελλάδας και Γαλλίας, ενώ παράλληλα ανέφερε και τις τελευταίες ειδήσεις επί του θέματος. Στις[112] 13 Αυγούστου στην τρίτη σελίδα οι κυριότερες ειδήσεις ήταν ως προς την επιτροπή εράνων, την δωρεά ψωμιού από τις γαλλικών αρχών και χρημάτων από τον Δήμο Θεσσαλονίκης, την ανέγερση παραπηγμάτων καθώς και για το νέο σχέδιο πόλης. Στην τέταρτη σελίδα του ίδιου φύλλου ενημερωνόμαστε για την επίσκεψη του βασιλιά Αλέξανδρου στην Θεσσαλονίκη. Από[113] τις 14 Αυγούστου κι ύστερα όσες ειδήσεις διαβάζουμε για την πυρκαγιά σχετίζονταν με τα μέτρα που είχε πάρει ή επρόκειτο να πάρει η ελληνική κυβέρνηση ως προς την αντιμετώπιση των προβλημάτων που είχαν προκύψει μετά την κατάσβεσή της.

---

[108] *Εμπρός*, Αθήνα 9 Αυγούστου 1917
[109] *Εμπρός*, Αθήνα 10 Αυγούστου 1917
[110] *Εμπρός*, Αθήνα 11 Αυγούστου 1917
[111] *Εμπρός*, Αθήνα 12 Αυγούστου 1917
[112] *Εμπρός*, Αθήνα 13 Αυγούστου 1917
[113] *Εμπρός*, Αθήνα 14 Αυγούστου 1917

Εφημερίδες άλλων πόλεων

Το ζήτημα όμως της πυρκαγιάς της Θεσσαλονίκης δεν απασχόλησε μόνο τον τύπο της πόλης και τον αντίστοιχο αθηναϊκό τύπο. Αναφορές για το γεγονός και τα επακόλουθα της πυρκαγιάς του 1917 μπορούμε να διαβάσουμε και σε εφημερίδες άλλων ελληνικών πόλεων ή πόλεων του εξωτερικού στις οποίες κατοικούσε ένας μεγάλος αριθμός Ελλήνων. Ας παρακολουθήσουμε όμως εν συντομία μερικές εξ αυτών.

Ας ξεκινήσουμε με την εφημερίδα «**Ταχυδρόμος**» που κυκλοφορούσε σε καθημερινή βάση στον Βόλο. Το συγκεκριμένο μέσο έδειξε το κυρίως ενδιαφέρον του για το ζήτημα της πυρκαγιάς μέσω ενός μεγάλου άρθρου στο πρωτοσέλιδό[114] του την Δευτέρα 7 Αυγούστου, στο οποίο έγιναν γνωστές οι πρώτες πληροφορίες από ανθρώπους που επέστρεψαν λίγο νωρίτερα στον Βόλο. Τις επόμενες ημέρες η εφημερίδα ασχολήθηκε λιγότερο με το όλο θέμα, καθώς οι αναφορές της περιορίστηκαν στην δεύτερη σελίδα της χωρίς μάλιστα να δίνονται πολλές λεπτομέρειες.

Για την εφημερίδα «**Ήπειρος**» που τυπώνονταν στα Ιωάννινα δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πόσο ασχολήθηκε με την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης. Πάντως, στα φύλλα της που μας διασώζονται μετά το γεγονός συναντάμε δύο φορές κάποιου είδους αναφορά επί του θέματος κι αυτό σε μικρές στήλες της δεύτερης σελίδας. Η πρώτη είναι στο φύλλο[115] της 10ης Αυγούστου 1917 κι η δεύτερη σε αυτό[116] της 12ης Αυγούστου, το οποίο είχε περισσότερες πληροφορίες σε σύγκριση με το πρώτο. Στο φύλλο της 12ης Αυγούστου, η «Ήπειρος» έκανε κάτι σαν αναμετάδοση των πληροφοριών που έλαβε από αθηναϊκά μέσα κι έδωσε ορισμένες λεπτομέρειες για την κατάσταση στην Θεσσαλονίκη.

Η καθημερινή εφημερίδα «**Νεολόγος Πατρών**» ασχολήθηκε κι αυτή με την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης, αλλά μόνο για δύο ημέρες την εβδομάδα που ακολούθησε το συμβάν. Πιο συγκριμένα, στα πρωτοσέλιδό[117] της στις 8 Αυγούστου 1917 η εφημερίδα δίνει σε μια μικρή παράγραφο την σχετική είδηση, ενώ στο πρωτοσέλιδό της την επόμενη μέρα[118] δίνονται πολύ περισσότερες πληροφορίες για το καταστροφικό γεγονός μέσω της παράθεσης της επίσημης έκθεσης που συνέταξε ο ανώτερος διοικητής της χωροφυλακής της Μακεδονίας. Τις επόμενες μέρες δεν υπάρχει κάποια είδηση επί του θέματος.

---

[114] *Ταχυδρόμος*, Βόλος 7 Αυγούστου 1917
[115] *Ήπειρος*, Ιωάννινα 10 Αυγούστου 1917
[116] *Ήπειρος*, Ιωάννινα 12 Αυγούστου 1917
[117] *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 8 Αυγούστου 1917
[118] *Νεολόγος Πατρών*, Πάτρα 9 Αυγούστου 1917

Την είδηση όμως για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης την συναντάμε και στην **«Νέα Εφημερίς»** η οποία εκδίδονταν καθημερινά στο Ηράκλειο. Η πρώτη και τελευταία αναφορά στα γεγονότα της πυρκαγιάς βρίσκεται στην δεύτερη σελίδα του φύλλου[119] της Τετάρτης 9 Αυγούστου 1917, εκεί όπου η εφημερίδα σε μια μικρή στήλη της περιγράφει συνοπτικά τα όσα είχαν διαδραματιστεί στην Θεσσαλονίκη λίγες μέρες νωρίτερα, χωρίς όμως να δίνει επιπλέον λεπτομέρειες επί του θέματος. Με βάση τα φύλλα που τυπώθηκαν πριν αλλά και μετά την 9η Αυγούστου, φαίνεται πως το συγκεκριμένο έντυπο μέσο δεν έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην πυρκαγιά και σε όσα την επακολούθησαν.

Εκτός όμως από τις εγχώριες εφημερίδες, αναφορά για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης συναντάμε και σε μια εφημερίδα η οποία εκδίδονταν από Έλληνες του εξωτερικού. Για την ακρίβεια, αναφερόμαστε στην εφημερίδα **«Ταχυδρόμος – Ομόνοια»** με έδρα την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Η πρώτη είδηση που διαβάζουμε σε αυτήν είναι στο πρωτοσέλιδό[120] της την Τετάρτη 9 Αυγούστου 1917, εκεί όπου η εφημερίδα τοποθέτησε την είδηση σαν κύριο θέμα με τίτλο *«Η συμφορά της Θεσσαλονίκης»*. Στο άρθρο αυτό δεν δίνονται πολλές λεπτομερείς πληροφορίες για το όλο πρόβλημα. Με τον ίδιο τίτλο προσέγγισε το θέμα και την επόμενη μέρα, μόνο που στο φύλλο[121] αυτό της 10ης Αυγούστου δόθηκαν περισσότερες ειδήσεις, ξανά όμως δίχως ιδιαίτερες λεπτομέρειες. Στα φύλλα που ακολούθησαν οι μόνες αναφορές για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης σχετίζονταν με την βοήθεια που είτε έπρεπε είτε επρόκειτο να δοθεί προς τα θύματά της.

---

[119] *Νέα Εφημερίς*, Ηράκλειο 9 Αυγούστου 1917
[120] *Ταχυδρόμος – Ομόνοια*, Αλεξάνδρεια 9 Αυγούστου 1917
[121] *Ταχυδρόμος – Ομόνοια,* Αλεξάνδρεια 10 Αυγούστου 1917

4.Η «επόμενη μέρα» της Θεσσαλονίκης

Α) Τα σχέδια για την ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν μελετήσαμε κι αναλύσαμε όλες τις πτυχές γύρω από τον δραματικό αυτό γεγονός: ποια ήταν η κατάσταση στην πόλη έως τότε, πως ξέσπασε η φωτιά και τι γεγονότα διαδραματίστηκαν κατά την διάρκεια της καύσης της, ποιες ήταν οι επιπτώσεις της στην πόλη της Θεσσαλονίκης (σε κοινωνικό και κτιριακό επίπεδο) καθώς και πως κατέγραψε ο τύπος της εποχής το συμβάν. Στο παρόν κεφάλαιο θα παρακολουθήσουμε ποια ήταν η επόμενη μέρα για την πόλη και πιο συγκεκριμένα ποια ήταν τα σχέδια για την ανοικοδόμησή της, ενώ βεβαίως δεν θα παραλείψουμε να αναφερθούμε και στην εικόνα που παρουσίαζε η πόλη μετά την ανοικοδόμησή της. Ας ξεκινήσουμε όμως με το πρώτο σκέλος του κεφαλαίου αυτού.

Η φονική πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης λοιπόν έκαψε[122] ένα πολύ μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κέντρου της Θεσσαλονίκης και πιο συγκεκριμένα μιλάμε για 1200 στρέμματα. Δυστυχώς, αυτό το γεγονός είχε ως άμεση συνέπεια να χάσουν τα σπίτια τους πολλές χιλιάδες άνθρωποι οι οποίοι ξεκληρίστηκαν από τις πατρογονικές τους εστίες. Το ιστορικό κέντρο λοιπόν με την μορφή που υπήρχε έως τότε έπαψε να υφίσταται. Την θέση του θα καταλάμβανε ένα «νέο κέντρο», το οποίο θα ήταν περισσότερο εκσυγχρονισμένο σύμφωνα με τα δεδομένα που ίσχυαν σε άλλες μεγάλες πόλεις (κυρίως της Ευρώπης). Άλλωστε, αυτό ήταν και το όραμα που είχε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για την πόλη στην οποία «στέγασε» την προσωρινή[123] του κυβέρνηση την περίοδο που βρίσκονταν σε διαμάχη με τον βασιλιά Κωνσταντίνο. Και καλώς ή κακώς, η πυρκαγιά του 1917 τον βοήθησε στο να εκπληρώσει όσα οραματίζονταν για την πόλη.

Κύριος εκφραστής των ιδεών αυτών αποδείχθηκε[124] ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου, ο οποίος κατείχε τότε το αξίωμα του Υπουργού των Συγκοινωνιών κι ο οποίος πήρε εν τέλει την απόφαση σχετικά με το εκ νέου κτίσιμο της Θεσσαλονίκης. Στόχος του ήταν να σχεδιαστεί και να κτιστεί ξανά από την αρχή σύμφωνα με ευρωπαϊκά πρότυπα η πόλη της Θεσσαλονίκης. Για αυτόν άλλωστε τον λόγο κρίθηκε ως ο πλέον κατάλληλος για αυτό το έργο ο Ερνέστ Εμπράρ (Ernest Hébrard) μαζί με ένα επιτελείο αποτελούμενο από επτά συνεργάτες του. Ο Εμπράρ λοιπόν επιλέχθηκε για να προβεί στην χάραξη του σχεδιασμού για την υλοποίηση της νέας πόλης.

---

[122] Καλαμάντης & Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 282

[123] Γεώργιος Λεονταρίτης «Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης» στο Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (επιμ.) *Η Ελλάς και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., Αθήνα 1978, σ. 40-41

[124] Κολώνας, ο.π., σ. 17

Καταρχάς, θα πρέπει πρώτα από όλα να τονίσουμε το αυτονόητο: ότι δηλαδή ύστερα από αυτό το θλιβερό γεγονός η οδική[125] διαρρύθμιση του κέντρου άλλαξε αρκετά. Αυτό σημαίνει ότι οι οδοί που ήδη υπήρχαν (κι ανήκαν πλέον στην περιοχή που κάηκε) δεν θα συνέχιζαν να υφίστανται όλοι σύμφωνα με τα δεδομένα που ήταν γνωστά μέχρι και τότε. Συνεπώς, έλαβε χώρα μια γενναία μεταβολή του οδικού δικτύου της πόλης καθώς στο εξής κάποιες από αυτές τις προϋπάρχουσες οδούς δεν θα είχαν πλέον την ίδια θέση που έως τότε κατείχαν στον χάρτη της πόλης, ενώ ορισμένες άλλες οδοί θα χάνανε οριστικώς την θέση τους στα σχέδια της αρχιτεκτονικής ομάδας που ανέλαβε την χάραξη για την δημιουργία της «νέας» Θεσσαλονίκης. Φυσικά, όλα αυτά θα πραγματοποιούνταν πάντα με την σύμφωνη γνώμη του επικεφαλής της ομάδας, Ερνέστ Εμπράρ.

Για τον Γάλλο αρχιτέκτονα ήταν ιδιαιτέρως σημαντικό προτού χαραχθούν τα νέα σχέδια να ληφθούν υπ' όψιν όλες οι παράμετροι οι οποίες είχαν η καθεμία την δικιά της σημασία γύρω από το όλο ζήτημα. Υποστήριζε[126] πως θα έπρεπε να συνυπολογιστούν όλες εκείνες οι συνθήκες που είχαν να κάνουν πρωτίστως με την ιδιομορφία του φυσικού περιβάλλοντος της Θεσσαλονίκης, δηλαδή για παράδειγμα με την μορφολογία της γης ή ακόμη και με τα καιρικά φαινόμενα που επικρατούσαν γενικότερα στην περιοχή. Για τον Εμπράρ οι συνθήκες που σχετίζονταν με την οικονομία ήταν εξίσου σημαντικές, τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον της ίδιας της πόλης. Οραματίζονταν μια πόλη βασισμένη σε σύγχρονα δεδομένα, η οποία θα παρείχε όλες εκείνες τις απαιτούμενες ανέσεις στους πολίτες της βελτιώνοντας έτσι την ποιότητα ζωής τους αλλά και την καθημερινότητά τους, σεβόμενη πάντα τα εκάστοτε έθιμα και τις εκάστοτε παραδόσεις που επικρατούσαν ανά πληθυσμιακή ομάδα εντός της πόλης. Τέλος, ένα ακόμη όραμά του για την Θεσσαλονίκη ήταν να αξιοποιηθεί το παρελθόν κι η ιστορία της πόλης. Σκόπευε να προσελκύσει ξένους επισκέπτες οι οποίοι θα ερχόντουσαν για να δουν από κοντά αφενός μεν την ιστορική πλευρά της πόλης, αφετέρου δε την καινούρια σύγχρονη Θεσσαλονίκη η οποία θα πρωτοπορούσε βασισμένη σε ευρωπαϊκά πρότυπα.

Προτού όμως αναφερθούμε στο «σχέδιο Εμπράρ», θα πρέπει να προσθέσουμε πως πριν τον Γάλλο αρχιτέκτονα την θέση αυτή είχε αναλάβει ο Βρετανός αρχιτέκτονας Μόσον[127] ο οποίος αν και ήταν ο εκλεκτός για την σχεδίαση της νέας πόλης, εντούτοις επέστρεψε τελικώς στην χώρα του και την θέση του πήρε ο Γάλλος συνάδελφός του. Δεν είμαστε βεβαίως σε θέση να γνωρίζουμε αν και πόσο διαφορετικά θα είχε εξελιχθεί η όλη υπόθεση σε περίπτωση που ο Μόσον παρέμενε στην θέση του, ούτε πόσο διαφορετική θα ήταν η εικόνα της Θεσσαλονίκης. Κλείνουμε όμως εδώ την παρένθεση και συνεχίζουμε.

---

[125] Κώστας Τομανάς, *Δρόμοι και γειτονιές της Θεσσαλονίκης (μέχρι το 1944)*, Σκόπελος 1993, σ. 13
[126] Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 95
[127] Mazower, ο.π., σ. 388

Το σχέδιο που είχε χαράξει ο Ερνέστ Εμπράρ θα βασίζονταν βεβαίως σε όσα προαναφέραμε, με την ιδιαιτερότητα όμως ότι κύριος στόχος του ήταν το νέο κέντρο της πόλης να πάψει να θεωρείται στο εξής ως τόπος στον οποίο θα κατοικούν οι πολίτες αλλά αντιθέτως να λογίζεται ως ένα κομμάτι της πόλης με περισσότερο λειτουργικό χαρακτήρα. Ο κύριος στόχος του ήταν οι κατοικίες των περισσοτέρων ανθρώπων που προηγουμένως κατοικούσαν στο κέντρο της Θεσσαλονίκης να μεταφερθούν εκτός πόλης, ούτως ώστε να δημιουργηθούν εκεί νέες γειτονιές. Επεδίωξε λοιπόν με αυτόν τον τρόπο να καταστήσει το κέντρο της πόλης ως ένα μέρος όπου αφενός μεν θα αναπτύσσονταν η οικονομία και το εμπόριο, αφετέρου δε ο τουρισμός κι η επισκεψιμότητα. Για αυτόν τον λόγο άλλωστε αποφασίστηκε να χαραχθούν οι δρόμοι με μια περισσότερο ορθολογική διαρρύθμιση, ούτως ώστε να καταστήσουν την πόλη πολύ πιο λειτουργική.

Σύμφωνα[128] με την επίσημη έκδοση του Υπουργείου Πολιτισμού της Ελλάδας με τίτλο *«Η Θεσσαλονίκη στην διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1915-1918)»*, λεπτομέρειες - έστω και σε μια πιο άτυπη μορφή - μπορούμε να αντλήσουμε και μέσω της γαλλικής εφημερίδας «*Echo de France*», η οποία στο φύλλο που κυκλοφόρησε στις 25 Νοεμβρίου του 1977 μας δίνει μερικές πτυχές του "Σχεδίου Εμπράρ". Όπως αναφέρεται στην γαλλική φυλλάδα ο Εμπράρ κι οι συνεργάτες του είχαν μερικά φιλόδοξα σχέδια για την πόλη, ορισμένα εκ των οποίων ήταν ιδιαιτέρως πρωτοποριακά για την τότε εποχή. Παραδείγματος χάριν, οραματίζονταν την σύνδεση μέσω αερομεταφοράς εντός της πόλης, την μετατροπή της σιδηροδρομικής συγκοινωνίας (τραμ) σε πλωτή συγκοινωνία (ίσως στα πρότυπα της Βενετίας), την μετατροπή του λιμανιού ούτως ώστε να γινόταν σημείο (οικονομικής) συνάντησης, την κατασκευή ενός αντιγράφου του Πύργου του Άιφελ στην περιοχή της Καμάρας αντί της Αψίδας του Γαλέριου καθώς και την αξιοποίηση ορισμένων εγκαταλελειμμένων κατοικιών που είχαν καεί κατά την διάρκεια της πυρκαγιάς με σκοπό την μετατροπή τους σε κτίρια πολιτισμικής κληρονομιάς. Βεβαίως, όλα αυτά μαρτυρούν τα μεγαλόπνοα σχέδια που υπήρχαν για την Θεσσαλονίκη, σχέδια όμως τα οποία εν τέλει δεν υλοποιήθηκαν ποτέ.

Στην πραγματικότητα, αυτό που πέτυχε να καταφέρει ο Ερνέστ Εμπράρ κι η επιτροπή της οποίας ηγούνταν ήταν[129] να εκσυγχρονίσει την πόλη σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα της τότε εποχής και να αποβάλει από αυτήν κάθε στοιχείο το οποίο θα θύμιζε την μορφή την οποία είχε προηγουμένως. Όλα όσα αναφέραμε στην παραπάνω παράγραφο ήταν έτσι κι αλλιώς αρκετά δύσκολο να γίνουν πράξη, κάτι όμως το οποίο δεν ίσχυε με άλλα σχετικά πιο απλά αλλά συνάμα λειτουργικά έργα για την βελτίωση της πόλης.

---

[128] Η Θεσσαλονίκη στην διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου 1915-1918 (1989), Θεσσαλονίκη: Υπουργείο Πολιτισμού - Διεύθυνση πολιτιστικών εκδηλώσεων, σ. 35

[129] Καλαμάντης & Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 284

Για παράδειγμα, ορίζονταν πως οι δρόμοι θα είχαν στο εξής διαχωριστικές λωρίδες με αποτέλεσμα πλέον να υπάρχει ενιαία διαρρύθμιση μεταξύ τους. Άλλου είδους παράδειγμα του σχεδίου ήταν η δημιουργία δύο πλατειών οι οποίες θα έδιναν άλλον «αέρα» στην νέα πόλη, καθώς θα ήταν φτιαγμένες σύμφωνα με υστεροβυζαντινά πρότυπα (ούτως ώστε να επιτευχθεί μια άτυπη σύνδεση του ιστορικού παρελθόντος με το σύγχρονο παρόν). Πρόκειται για την πλατεία Αριστοτέλους την οποία επεδίωκαν να καταστήσουν ως την κεντρικότερη πλατεία της πόλης, εκμεταλλευόμενοι φυσικά την θέα που αυτή θα είχε προς το βουνό του Ολύμπου στα απέναντι παράλια της Πιερίας, ενώ η δεύτερη πλατεία στην οποία αναφερόμαστε είναι η πλατεία Ιπποδρομίου. Παράλληλα, ο Γάλλος αρχιτέκτονας επεδίωξε την σύνδεση των κυριότερων Ρωμαϊκών μνημείων της πόλης με σκοπό να δημιουργήσει μια σύγχρονη διαδρομή η οποία θα συνδύαζε κι αυτή με την σειρά της την ιστορία της πόλης με την καθημερινότητα των πολιτών.

Συνοψίζοντας, τα σχέδια για την ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης υπήρξαν τόσο πολύ φιλόδοξα, σε τέτοιο βαθμό που ήταν αδύνατο να πάρουν σάρκα κι οστά όλα αυτά μαζί ταυτοχρόνως. Θα πρέπει να τονίσουμε πως το «Σχέδιο Εμπράρ» υπήρξε ιδιαιτέρως πρωτοποριακό για τις αρχιτεκτονικές αλλά και τις πολεοδομικές ιδέες της εποχής (πολλώ δε μάλλον στην Ελλάδα του πρώτου τέταρτου του 20ού αιώνα). Όπως είχε τονίσει[130] κι ο ιστορικός Πιέρ Λαβντάν τα σχέδια για την ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης υπήρξαν *«το πρώτο έργο της ευρωπαϊκής πολεοδομίας του 20ού αιώνα»*, δείγμα του πόσο μεγαλεπίβολα ήταν για την τότε εποχή. Η έκταση λοιπόν που υπήρξε «θύμα» της καταστροφικής πυρκαγιάς του 1917 επανασχεδιάστηκε ούτως ώστε να μεταμορφωθεί σε μια σύγχρονη πόλη, της οποίας οι καινούριοι δρόμοι αλλά και τα νέα κτίρια θα προσδίδανε όχι μόνο κύρος στην ίδια την πόλη αλλά το βασικότερο: μια πολύ πιο άνετη διαβίωση για τους πολίτες της αλλά και για τους επισκέπτες της.

---

[130] Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α. *1917: Η καταστροφή και η αναγέννηση μιας πόλης*, στο: https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/, (δημοσιεύτηκε στις 6/1/2017)

Β) Μετά την πυρκαγιά του 1917

Η κατάσταση που είχε διαμορφωθεί μετά την πύρινη καταστροφή ήταν αρκετά δυσβάσταχτη για τους πολίτες που είχαν ζημιωθεί αλλά και για το ίδιο το κράτος. Να μην ξεχνάμε πως όταν έλαβε χώρα το καταστροφικό αυτό γεγονός ήταν[131] ήδη σε εξέλιξη ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, ο οποίος έληξε το 1918. Επομένως, η κατάσταση ήταν ήδη τεταμένη.

Το περιβόητο «Σχέδιο Εμπράρ» υπήρξε κάτι το πρωτοποριακό για τα δεδομένα της επιστήμης της αρχιτεκτονικής εκείνη την περίοδο. Ωστόσο λόγω των δυσκολιών που ήδη υπήρχαν και λόγω της έντονης ανησυχίας των πληγέντων πολίτων το όλο σχέδιο πήγε αρκετά πίσω ως προς τον χρόνο της εφαρμογής του. Πιο συγκεκριμένα[132], κατά την διάρκεια του επόμενου έτους (1918) πραγματοποιήθηκε ψηφοφορία στην ολομέλεια του ελληνικού Κοινοβουλίου κατά την οποία εγκρίθηκε από όλους η νομοθεσία σχετικά με την υλοποίηση του σχεδίου ανοικοδόμησης της Θεσσαλονίκης. Κυρίαρχο θέμα της κοινοβουλευτικής ψηφοφορίας ήταν να πάρει σάρκα κι οστά και με την βούλα ο «νόμος 1394», σύμφωνα με τον οποίο οι πληγέντες από την πυρκαγιά κάτοχοι των κατεστραμμένων ιδιοκτησιών θα μπορούσαν να συμμετάσχουν στην διαδικασία εκποίησης των καινούριων τμημάτων γης που προορίζονταν για την ανέγερση των νέων κτιρίων.

Επί της ουσίας, αυτό που[133] θα έπραττε το κράτος με τον «νόμο 1394» ήταν να πάρει στα χέρια του όλη την έκταση που είχε καταστραφεί από την πυρκαγιά με σκοπό αρχικώς να καταφέρει να προβεί σε ένα πόρισμα σχετικά με το πόσο αξίζουν σε οικονομικό επίπεδο τα πρώην πλέον οικόπεδα. Κατόπιν, το κράτος θα προχωρούσε στην καταβολή ενός χρηματικού αντίτιμου το οποίο θα καθορίζονταν σύμφωνα με το πόρισμα που θα είχε πραγματοποιηθεί προηγουμένως σχετικά με την παλαιά αξία των καμένων πλέον οικοπέδων. Το σημαντικό στην όλη υπόθεση είναι πως όλοι οι παλαιοί οικοπεδούχοι δεν είχαν δικαίωμα άρνησης και συνεπώς θα έπρεπε να αποδεχθούν το χρηματικό ποσό που τους προσφέρονταν.

Το μόνο τους πλεονέκτημα ήταν πως στον πλειστηριασμό που είχε αποφασίσει να πραγματοποιήσει η κυβέρνηση (με σκοπό την παραχώρηση των νέων οικοπέδων) αυτοί θα είχαν την δυνατότητα να υπερτερούν σε περίπτωση που κάποιος καινούριος ενδιαφερόμενος πραγματοποιούσε ισότιμη οικονομική πρόταση για ένα νέο πλέον οικόπεδο. Παράλληλα, είναι σημαντικό να τονίσουμε και πάλι πως όλο αυτό το κυβερνητικό σχέδιο ερμηνεύτηκε από την Εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης σαν μια έμμεση προσπάθεια απομάκρυνσής της από το κέντρο της πόλης, κάτι που προκάλεσε αρκετές κι έντονες αντιδράσεις στους κόλπους της.

---

[131] Joll, ο.π., σ. 326-327
[132] Κολώνας, ο.π., σ. 17
[133] Καλαμάντης & Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π. σ. 285-286

Αυτό το οποίο εν τέλει κατάφεραν να επιβάλλουν οι παλαιοί ιδιοκτήτες της πυρίκαυστου ζώνης ήταν[134] οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στο «Σχέδιο Εμπράρ» το 1919. Υπήρξαν αρκετές μεταβολές στο σχέδιο αυτό, η σημαντικότερη όμως κι η οποία μάλιστα αφορούσε άμεσα τους παλαιούς ιδιοκτήτες ήταν το γεγονός πως από το σημείο εκείνο και στο εξής τα σχετικά λίγα αλλά μεγαλύτερα οικόπεδα θα μετατρέπονταν σε πολλά αλλά μικρότερα πλέον οικόπεδα, ούτως ώστε να δοθεί η δυνατότητα σε όσο το δυνατόν περισσότερους παλαιούς κατόχους γης να αποκτήσουν εκ νέου τις χαμένες (λόγω πυρκαγιάς) περιουσίες τους.

Ο αριθμός των καινούριων πλην όμως μικρότερων πλέον οικοπέδων θα ήταν σχεδόν διπλάσιος από τον αντίστοιχο προηγούμενο αριθμό των λιγότερων αλλά μεγαλύτερων ως προς την έκταση οικοπέδων, ενώ παράλληλα κι άλλα μεγαλύτερα κομμάτια γης θα διαιρούνταν σε πολύ μικρότερες εκτάσεις γης με σκοπό την διάθεσή τους σε πολλούς αγοραστές. Αδιαμφισβήτητα, αυτό το γεγονός θεωρήθηκε κάτι σαν μια νίκη των παλαιών οικοπεδούχων, η οποία όμως εν τέλει θα έδινε την δυνατότητα σε φαινόμενα αισχροκέρδειας να κάνουν την εμφάνισή τους και να επηρεάσουν αρνητικά την όλη διαδικασία.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να προσθέσουμε πως από το σύνολο των παλαιών ιδιοκτητών ακινήτων που είδαν τις περιουσίες τους να τυλίγονται στις φλόγες, μόνο ένα πολύ μικρό κομμάτι εξ' αυτών είχε την διορατικότητα να προβεί σε ασφάλιση του ακινήτου του με σκοπό να διασφαλιστεί οικονομικά σε περίπτωση που συμβεί κάποια αναπάντεχη καταστροφή.

Αυτή λοιπόν η μειοψηφία[135] των κατοίκων του κέντρου της Θεσσαλονίκης έλαβε σαν ασφαλιστική αποζημίωση ένα χρηματικό αντίτιμο γύρω στις 3.500.000 χρυσές λίρες. Το μέγεθος της συνολικής καταστροφής βεβαίως υπολογίστηκε σε ένα ποσό αρκετά μεγαλύτερο από αυτό των αποζημιώσεων που έδωσε η υπεύθυνη για την καταβολή των χρημάτων ασφαλιστική εταιρεία, περίπου διπλάσιο και κάτι παραπάνω από τις 3.500.000 χρυσές λίρες που προαναφέραμε. Συνεπώς, υπήρξε αναπόφευκτα ένα αρκετά μεγάλο οικονομικό χάσμα ανάμεσα στο ποσό των αποζημιώσεων και στο οικονομικό πόρισμα σχετικά με το μέγεθος στο οποίο ανήλθαν οι καταστροφές. Επίσης, να τονίσουμε πως οι δύο γυναίκες που κατηγορήθηκαν και θεωρήθηκαν ως υπαίτιες για το ξέσπασμα της φωτιάς από πρόθεση αθωώθηκαν τελικώς σε δικαστικό επίπεδο.

---

[134] Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 180
[135] Τομανάς, *«Χρονικό της…»*, σ. 231

Κατά την διάρκεια του 1920 διεξήχθη[136] εκλογική αναμέτρηση από την οποία προέκυψε φιλοβασιλική κυβέρνηση, ανατρέποντας την βενιζελική παράταξη που έως τότε είχε τα ηνία της χώρας. Αυτή η αλλαγή του κυβερνητικού σχήματος υπήρξε καταλυτική για τόσο για την ίδια την χώρα γενικότερα όσο και για το ζήτημα της ανοικοδόμησης της νέας Θεσσαλονίκης ειδικότερα. Έτσι λοιπόν, την άνοιξη του αμέσως επόμενου έτους (1921) η νεοεκλεγείσα ελληνική κυβέρνηση[137] έφερε σε ψηφοφορία την πρότασή της σχετικά με το καινούριο καθεστώς διαμοιρασμού των κομματιών γης (της πυρίκαυστου ζώνης της Θεσσαλονίκης) που προορίζονταν ούτως ώστε να βγουν σε πλειστηριασμό. Η πρόταση της κυβέρνησης υπερψηφίστηκε (έστω κι εξ' αποστάσεως) στις 27 Ιουλίου 1921. Η σημαντικότερη πρόβλεψή του θεσπίστηκε δύο περίπου μήνες αργότερα (πιο συγκεκριμένα στις 24 Σεπτεμβρίου 1921) κι αφορούσε το *«αναθεωρημένο από τον Hébrard σχέδιο της Κεντρικής περιοχής της Θεσσαλονίκης»* όπως μας αναφέρει χαρακτηριστικά η Αλέκα Καραδήμου - Γερόλυμπου.

Στην πραγματικότητα όμως αυτό που κατάφερε η ελληνική κυβέρνηση με την καινούρια νομοθεσία που υπερψήφισε το 1921 ήταν[138] να αποκτήσει την δυνατότητα να συμμετέχει με τον τρόπο της στους οικονομικούς διαγωνισμούς που πραγματοποιούνταν με σκοπό την πώληση των νέων οικοπέδων. Έτσι, η όλη διαδικασία έγινε πολύ πιο ελαστική και συμφέρουσα προς τους νέους υποψήφιους αγοραστές που είχαν μεγαλύτερη οικονομική ισχύ σε σύγκριση με τους κατόχους μικρότερων εκτάσεων καθώς πλέον η κυβερνητική παρεμβατικότητα έκανε τις πωλήσεις πολύ πιο ευέλικτες για χάρη των ισχυρότερων. Αυτές οι ενέργειες του κράτους που αφορούσαν την απαλοιφή του ορίου των τιμών σε συνδυασμό πάντοτε με την βραχυχρόνια αναμονή που είχε προκληθεί (σχετικά με την επανακατασκευή της πόλης) είχαν ως φυσικό κι επακόλουθο οι οικονομικά ασθενέστεροι να μην δύνανται να ανταποκριθούν στις οικονομικές απαιτήσεις.

Όλα αυτά βεβαίως όπως τονίσαμε προηγουμένως δημιούργησαν ευκαιρίες κι οφέλη σε αυτούς τους λίγους οι οποίοι είχαν τα περισσότερα χρήματα εις βάρος των περισσοτέρων και ταυτοχρόνως οικονομικά πιο αδύναμων μικροκατόχων γης. Η διαδικασία δεν σταμάτησε ποτέ κι οι κερδοσκοπικές τακτικές δυστυχώς υπερίσχυσαν των όσων κανονικά έπρεπε να γίνουν.

---

[136] Βαφόπουλος, *«Το παραμύθι…»*, σ. 56
[137] Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 180
[138] Καλαμάντης & Καραδήμου – Γερόλυμπου, ο.π., σ. 287-288

Εν τέλει, η Θεσσαλονίκη είχε ξαναχτιστεί πάνω στις στάχτες που είχε αφήσει πίσω της η καταστροφική πυρκαγιά του 1917. Εκτός όμως από την διαίρεση των μεγαλύτερων σε έκταση οικοπέδων σε άλλα επιμέρους μικρότερα οικόπεδα με στόχο να εξυπηρετηθούν όσο το δυνατόν περισσότεροι υποψήφιοι αγοραστές γίνεται, η νέα φιλοβασιλική κυβέρνηση[139] που είχε αναδειχθεί νικήτρια στις εκλογές του 1920 πραγματοποίησε ορισμένες ακόμα μεταβολές στο σχέδιο ανοικοδόμησης της Θεσσαλονίκης. Οι μεταβολές για τις οποίες κάνουμε λόγο είχαν να κάνουν αφενός μεν με την συρρίκνωση της έκτασης των πλατειών οι οποίες δεν είχαν περίοπτη θέση στο καινούριο σχέδιο πόλης καθώς δεν είχαν πρωταρχική σημασία, αφετέρου δε με την αντίστοιχη συρρίκνωση των καινούριου οδικού δικτύου. Η κυρίαρχη ιδέα σχετικά με αυτές τις αλλαγές ήταν να κερδιθεί σημαντικός χώρος για επιπλέον νέα οικόπεδα, έτσι ώστε να μπορέσει όσο ήταν κάτι τέτοιο εφικτό να καλυφθεί η ήδη υπάρχουσα τεράστια ζήτηση. Προφανώς βέβαια για να πραγματοποιηθούν όλες αυτές οι μεταβολές υπήρξαν κι αρκετές πιέσεις, άλλοτε με φανερό τρόπο κι ενδεχομένως άλλοτε σε παρασκηνιακό επίπεδο.

Η κυβέρνηση που προέκυψε από την εκλογική διαδικασία του 1920 μέσω των αποφάσεων που έλαβε διαφοροποίησε αρκετά τα δεδομένα που είχαν ήδη διαμορφωθεί ως προς την ανοικοδόμηση της πόλης μετά την πυρκαγιά. Δεν γνωρίζουμε πως θα είχε εξελιχθεί το όλο ζήτημα σε περίπτωση που στις εκλογές του 1920 αναδεικνύονταν νικήτρια η παράταξη του Ελευθερίου Βενιζέλου. Αυτό που ξεκάθαρα μπορούμε να αναγνωρίσουμε σήμερα είναι πως η νέα κυβέρνηση με τον νόμο[140] που ψήφισε το αμέσως επόμενο έτος («νόμος 2633/1921» ή αλλιώς «νόμος Γούναρη») βοήθησε όσους είχαν μεγαλύτερη οικονομική επιφάνεια και παράλληλα κερδοσκοπικές τάσεις. Συνεπώς, οι εκλογές του 1920 υπήρξαν καταλυτικές για το ζήτημα της ανοικοδόμησης της Θεσσαλονίκης. Η πόλη που οι περισσότεροι γνωρίζουμε την σημερινή εποχή είναι κατά κάποιον τρόπο απότοκο των τότε γεγονότων.

Όλα αυτά τα αλλεπάλληλα γεγονότα σε συνδυασμό με τις παραμέτρους τις οποίες αναφέραμε συντέλεσαν στο γεγονός ότι αν κι η πυρκαγιά είχε ξεσπάσει τον Αύγουστο του 1917, εντούτοις η ανοικοδόμηση του κέντρου της Θεσσαλονίκης άργησε αρκετά χρόνια να ξεκινήσει. Από το έτος[141] λοιπόν που ψηφίστηκε ο νέος νόμος (δηλαδή το 1921) και για τα επόμενα τρία χρόνια (εν μέσω και της Μικρασιατικής Καταστροφής του 1922) είχαν πραγματοποιηθεί σταδιακά οι μεταβιβάσεις των καινούριων οικοπέδων που είχαν σχεδιαστεί για την πυρόπληκτη περιοχή της Θεσσαλονίκης, φυσικά έναντι των χρηματικών ανταλλαγμάτων που είχαν συμφωνηθεί μεταξύ του ελληνικού κράτους και των υποψηφίων αγοραστών. Με αυτόν τον τρόπο, έστω και κάπως καθυστερημένα, ξεκίνησε η επανακατασκευή του καταστραμμένου κέντρου της «νύφης του Θερμαϊκού».

---

[139] Mazower, ο.π., σ. 392
[140] Μόλχο, ο.π., σ. 124
[141] Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α., *1917: Η καταστροφή και η αναγέννηση μιας πόλης*, στο: https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-h-katastrofi-kai-i-anagennisi-mias-polis/, (δημοσιεύτηκε στις 6/1/2017)

Επίλογος

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως η πυρκαγιά που ξέσπασε στην Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1917 επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό την σύγχρονη ιστορία της πόλης. Είναι δεδομένο πως η παλαιά κοσμοπολίτικη Θεσσαλονίκη έδωσε την θέση της σε μια καινούρια πόλη, κάπως πιο σύγχρονη αλλά χωρίς την αύρα του παρελθόντος. Οι αλλαγές που επιτελέστηκαν ήταν πολλές και σημαντικότατες. Εκτός των νέων κτιρίων που κατασκευάστηκαν αλλά και της νέας διαρρύθμισης που απέκτησαν οι δρόμοι, η σημαντικότερη ίσως μεταβολή ήταν αυτή που επήλθε σε πληθυσμιακό επίπεδο.

Η Εβραϊκή κοινότητα ήταν αυτή η οποία υπερτερούσε πριν το καταστροφικό γεγονός το οποίο μας απασχολεί εντός του κέντρου της πόλης. Οι Εβραίοι είχαν τις κατοικίες τους και τα καταστήματά τους στα κεντρικότερα σημεία της πόλης, τα οποία τυλίχθηκαν στις φλόγες μετά το ξέσπασμα της φωτιάς. Για αυτούς η πυρκαγιά ήταν κάτι σαν ταφόπλακα ως προς την παρουσία τους εκεί. Αντιθέτως, η πυρκαγιά για την ελληνική ηγεσία ήταν ένα απροσδόκητο δώρο το οποίο της έδωσε την ευκαιρία να πραγματοποιήσει τον εξελληνισμό της πόλης που επιθυμούσε. Μέσα από την έρευνα προκύπτει πως η φωτιά ξέσπασε κατά λάθος και θεωρήθηκε ατύχημα, επομένως οι διάφοροι ισχυρισμοί περί εμπρησμού από πρόθεση κρίνονται ανεπαρκείς κι άτοποι.

Δίχως αμφιβολία το γεγονός υπήρξε κάτι το συγκλονιστικό και συγκίνησε ένα μεγάλο μέρος των Ελλήνων. Αυτό άλλωστε αποτυπώνεται και μέσω των διαφόρων εφημερίδων της εποχής. Κι αν για τις περισσότερες εφημερίδες της Θεσσαλονίκης η πυρκαγιά είχε αρνητικό αντίκτυπο από την στιγμή που καταστράφηκαν οι εγκαταστάσεις τους και τα αρχεία τους, για τις περισσότερες εφημερίδες των Αθηνών η πυρκαγιά ήταν κάτι με το οποίο ασχολήθηκαν σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Η πλειοψηφία εξ' αυτών έδωσε σημαντικές πληροφορίες για όλο το φάσμα των ειδήσεων που αφορούσαν την πυρκαγιά. Βεβαίως, όπως είδαμε η πυρκαγιά τράβηξε το ενδιαφέρον κι ορισμένων έντυπων μέσων που έδρευαν είτε σε άλλες πόλεις της Ελλάδας είτε σε πόλεις του εξωτερικού στις οποίες ήταν έντονο το ελληνικό στοιχείο.

Ως προς τα όσα έγιναν μετά την κατάσβεση της φωτιάς, μπορούμε να πούμε πως αν και τα σχέδια που υλοποιήθηκαν για την νέα πόλη ήταν αρκετά φιλόδοξα, εντούτοις η διαδικασία διαμοιρασμού των οικοπέδων απέκτησε κερδοσκοπικό χαρακτήρα, κυρίως εξαιτίας των συμφερόντων που επεδίωξε να εξυπηρετήσει η ελληνική κυβέρνηση. Έτσι λοιπόν, ένα ατυχές γεγονός στάθηκε ικανό να επιφέρει αλλεπάλληλες εξελίξεις και να αλλάξει μια για πάντα την ζωή δεκάδων χιλιάδων ανθρώπων οι οποίοι είδαν τις περιουσίες τους να καίγονται και να σκεπάζονται από την στάχτη που άφησε στο πέρασμά της η πυρκαγιά. Φυσικά, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν το μέλλον της Θεσσαλονίκης θα είχε εξελιχθεί διαφορετικά ή όχι σε περίπτωση που τον Αύγουστο του 1917 δεν είχε ξεσπάσει αυτή η καταστροφική πυρκαγιά. Το σίγουρο είναι πως αυτό το γεγονός θεωρείται υπεύθυνο για την Θεσσαλονίκη την οποία γνωρίζουμε μέχρι και την σημερινή εποχή.

Προτού φθάσουμε στην ολοκλήρωση της διατριβής μας, αξίζει να συνοψίσουμε και την στάση του τύπου της εποχής στο όλο ζήτημα. Για τις εφημερίδες της επαρχίας αλλά και των υπόλοιπων πόλεων εκτός Ελλάδας δεν μπορούμε να πούμε και πολλά από την στιγμή που δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το όλο ζήτημα. Κάτι το οποίο βεβαίως δεν ισχύει για τις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας.

Για τις μεν πρώτες αναφέραμε και σε προηγούμενο υποκεφάλαιο πως υπήρξαν ορισμένες ιδιαιτερότητες λόγω της κατάστασης που επικράτησε στο κέντρο της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά. Δυστυχώς τα φύλλα που μας διασώζονται είναι πολύ λίγα συγκριτικά με τα αντίστοιχα αθηναϊκά. Αυτό που μου έκανε προσωπικά εντύπωση ως προς την στάση που κράτησαν οι εφημερίδες της Θεσσαλονίκης είναι ότι μέσα σε όλη αυτή την δύσκολη και συνάμα θλιβερή κατάσταση, αυτές βρήκαν το θάρρος κι αντιμετώπισαν το όλο ζήτημα με σοβαρότητα, με επαγγελματισμό και με σεβασμό, τόσο προς τους πυροπαθείς όσο και προς τον κρατικό μηχανισμό. Με μια φράση μπορούμε να πούμε πως «κράτησαν τις ισορροπίες και δεν όξυναν περαιτέρω τα πνεύματα».

Συγκριτικά με τις εφημερίδες της Θεσσαλονίκης, αυτές που εκδίδονταν στην Αθήνα ήταν πολύ περισσότερες, αλλά εν τέλει κάλυψαν σχεδόν όλο το φάσμα των γεγονότων, παρά το γεγονός ότι το συμβάν διαδραματίστηκε σε μια άλλη πόλη. Αυτό το οποίο μου προξένησε ιδιαίτερη εντύπωση μέσω της μελέτης των εφημερίδων της Αθήνας είναι πως αυτές κατέγραψαν σχεδόν όλη την ροή των γεγονότων. Στα φύλλα τους μπορούσε κανείς να πληροφορηθεί άλλοτε με ποικιλία λεπτομερειών κι άλλοτε χωρίς κάθετι που αφορούσε την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης. Επίσης, μου προξένησε θετική εντύπωση το αμείωτο ενδιαφέρον των αθηναϊκών εφημερίδων για ένα «ξένο» (ως προς την πόλη τους) ζήτημα. Συγκρίνοντας λοιπόν τις εφημερίδες Αθήνας και Θεσσαλονίκης και με βάση τα φύλλα που μας διασώζονται, συμπεραίνουμε πως οι εφημερίδες και των δύο πόλεων ενδιαφέρθηκαν εξίσου πολύ για το όλο ζήτημα.

Αξίζει να τονίσουμε επίσης πως σχεδόν όλες οι εφημερίδες αντιμετώπισαν το πρόβλημα ενιαία ως προς το ποιοι υπέστησαν ζημιές και καταστροφές. Δεν ήταν συνεπώς σύνηθες το να διαχωρίζουν τους (πλέον παθόντες) Εβραίους κάτοικους της πόλης από τις υπόλοιπες θρησκευτικές ομάδες που κατοικούσαν ταυτόχρονα στην Θεσσαλονίκη. Έτσι λοιπόν, οι κάτοικοι της πόλης που επλήγησαν από την πυρκαγιά αντιμετωπίστηκαν σχεδόν από όλους συλλογικά κι όχι ατομικά.

Κλείνοντας, θα ήταν χρήσιμο να κάνουμε κι έναν σύντομο απολογισμό της παρούσας διπλωματικής διατριβής. Ξεκινήσαμε την καταγραφή των γεγονότων από την περίοδο λίγο πριν ξεσπάσει η πυρκαγιά και φτάσαμε μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του 1920, όταν και ξεκίνησε η ανοικοδόμηση της πόλης, δίνοντας έμφαση στις επιπτώσεις που είχε συνολικά η πυρκαγιά στην Θεσσαλονίκη καθώς και στον τρόπο με τον οποίο υποδέχτηκαν τα έντυπα μέσα της εποχής το γεγονός. Επί της ουσίας, δύο είναι τα κυριότερα οφέλη τα οποία πρόσφερε η παρούσα διπλωματική διατριβή: πρώτον ένα ευρύτερο φάσμα πριν, ταυτόχρονα αλλά και μετά το γεγονός που μελετάμε και δεύτερον (και σημαντικότερο) μια ενιαία καταγραφή του τρόπου με τον οποίο αποτύπωσε ο ελληνικός τύπος της εποχής την πυρκαγιά του 1917.

Βιβλιογραφία

- Αναστασιάδης, Γ. (1994), *Η Θεσσαλονίκη των εφημερίδων*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press,
- Αναστασιάδης, Γ. (2000), *Ο τύπος της Θεσσαλονίκης στον 20ο αιώνα*, Θεσσαλονίκη Μαλλιάρης Παιδεία
- Βακαλόπουλος, Α. (1983), *Ιστορία της Θεσσαλονίκης 316 π.Χ. - 1983*, Θεσσαλονίκη: Κ. & Μ. Αντ. Σταμούλη
- Βαφόπουλος, Γ. (1970), *Σελίδες Αυτοβιογραφίας*, τόμος Α΄ (Το Πάθος), Αθήνα: Εστία
- Βαφόπουλος, Γ. (1997), *Το παραμύθι της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής (έκτη έκδοση)
- Ζαφείρης, Χ. (1997), *Θεσσαλονίκης εγκόλπιον*, Αθήνα: Εξάντας
- Καλαμάντης, Γ. (1994)*, Θεσσαλονίκη 1850-1918: Η "πόλη των Εβραίων" και η αφύπνιση των Βαλκανίων*, Αθήνα: Εκάτη
- Κανδυλάκης, Μ. (2000), *Εφημεριδογραφία της Θεσσαλονίκης: συμβολή στην ιστορία του τύπου 1912-1923*, τόμος Β΄, Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Καραδήμου – Γερόλυμπου, Α. (1985), *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917: ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*, Θεσσαλονίκη: Δήμος Θεσσαλονίκης 1985-1986
- Κέντρο Μαρξιστικών Ερευνών - Ιστορική βιβλιοθήκη (1989), *Η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν Θεσσαλονίκης 1909-1918 (ζητήματα γύρω από την δράση της)*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή
- Κολώνας, Β. (2016), *Θεσσαλονίκη 1912-2012: Η αρχιτεκτονική μιας εκατονταετίας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press
- Λεονταρίτης, Γ. (2008), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Νεότερος Ελληνισμός από 1913 ως 1941*, τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- Λιάκος, Α. (1985), *Η σοσιαλιστική εργατική ομοσπονδία Θεσσαλονίκης (Φεντερασιόν) και η σοσιαλιστική νεολαία* - Τα καταστατικά τους, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, ανακτήθηκε από http://digital.lib.auth.gr/record/46486?ln=el
- Μέγας, Γ. (1993), *Ενθύμιον από την ζωή της Εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκη 1897-1917*, Αθήνα: Καπόν
- Μόλχο, Ρ. (2014), *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης 1856-1919: μια ιδιαίτερη κοινότητα*, Αθήνα: Πατάκης
- Οικονόμου, Ν. (2000), *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους: Νεώτερος Ελληνισμός από 1881 ως 1913*, τόμος ΙΔ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε.
- Παπαγιαννόπουλος, Α. (1982), *Ιστορία της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: Ρέκος
- Παπαστάθης, Χ. (1978), *Ένα υπόμνημα για την πυρκαγιά της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών
- Ριζάλ, Π. (Νεχάμα, Ι.) (1997), *Θεσσαλονίκη η περιπόθητη πόλη*, Θεσσαλονίκη: Νησίδες

- Τομανάς, Κ. (1993), *Δρόμοι και γειτονιές της Θεσσαλονίκης (μέχρι το 1944)*, Σκόπελος: Νησίδες
- Τομανάς, Κ. (1995), *Χρονικό της Θεσσαλονίκης 1875-1920*, Θεσσαλονίκη: Νησίδες
- Τσιρπανλής, Ζ. (1993), *Η Ευρώπη και ο κόσμος 1814-1914*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας
- *Η Θεσσαλονίκη στην διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου 1915-1918* (1989), Θεσσαλονίκη, Υπουργείο Πολιτισμού - Διεύθυνση πολιτιστικών εκδηλώσεων
- Χεκίμογλου, Ε. (2006)*, Θεσσαλονίκη: Τεκμήρια φωτογραφικού αρχείου 1900-1980*, Αθήνα: Τμήμα εκδόσεων και βιβλιοθήκης της διεύθυνσης αναλύσεων και τεκμηρίωσης της Γενικής Γραμματείας Επικοινωνίας - Γενικής Γραμματείας Ενημέρωσης
- Joll, J. (2006), *Η Ευρώπη 1870-1970*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας/σειρά Ίστωρ
- Mazower, M. (2006), *Θεσσαλονίκη, η πόλη των φαντασμάτων, Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι 1430-1950*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Naar, D. (2018), *Η Θεσσαλονίκη των Εβραίων - Ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Papastathis, Ch. & Hekimoglou, E. (2010), *The Great fire of Thessaloniki (1917)*, Thessaloniki: E. N. Manos Ltd., retrieved from file:///C:/Users/sirgr/Downloads/The_Great_Fire_of_Thessaloniki_1917%20(1).pdf

Τύπος

- Μακεδονία, Θεσσαλονίκη Σεπτέμβριος 1917
- Το Φως, Θεσσαλονίκη Αύγουστος 1917
- Σκριπ, Αθήνα Αύγουστος 1917
- Αστήρ, Αθήνα Αύγουστος 1917
- Αθήναι, Αθήνα Αύγουστος 1917
- Εστία, Αθήνα Αύγουστος 1917
- Ελεύθερος Τύπος, Αθήνα Αύγουστος 1917
- Εμπρός, Αθήνα Αύγουστος 1917
- Ταχυδρόμος, Βόλος Αύγουστος 1917
- Ήπειρος, Ιωάννινα Αύγουστος 1917
- Νεολόγος Πατρών, Πάτρα Αύγουστος 1917
- Νέα Εφημερίς, Ηράκλειο Αύγουστος 1917
- Ταχυδρόμος – Ομόνοια», Αλεξάνδρεια Αύγουστος 1917